

Ing. Libor Lenža,
Hvězdárna Valašské Meziříčí, p. o.

Základy spektroskopie a její využití v astronomii

Hvězdárna Valašské Meziříčí, p. o.
Krajská hvezdáreň v Žiline

PROGRAM
CEZHRANIČNEJ
SPOLUPRÁCE
SLOVENSKÁ REPUBLIKA
ČESKÁ REPUBLIKA

EURÓPSKA ÚNIA
EURÓPSKY FOND
REGIONÁLNEHO ROZVOJA
SPOLOČNE BEZ HRANÍC

Vzdělávací soustředění studentů

v rámci projektu KOSOAP

Kooperující síť v oblasti astronomických odborně-pozorovatelských programů

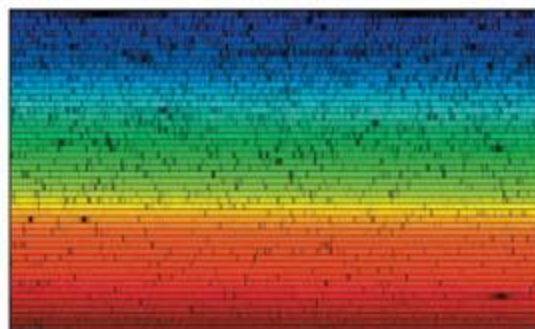

METODICKÝ A VZDĚLÁVACÍ MATERIÁL

Hvězdárna Valašské Meziříčí 11. – 13. listopadu 2011

ZÁKLADY SPEKTROSKOPIE

Libor Lenža, Jiří Srba

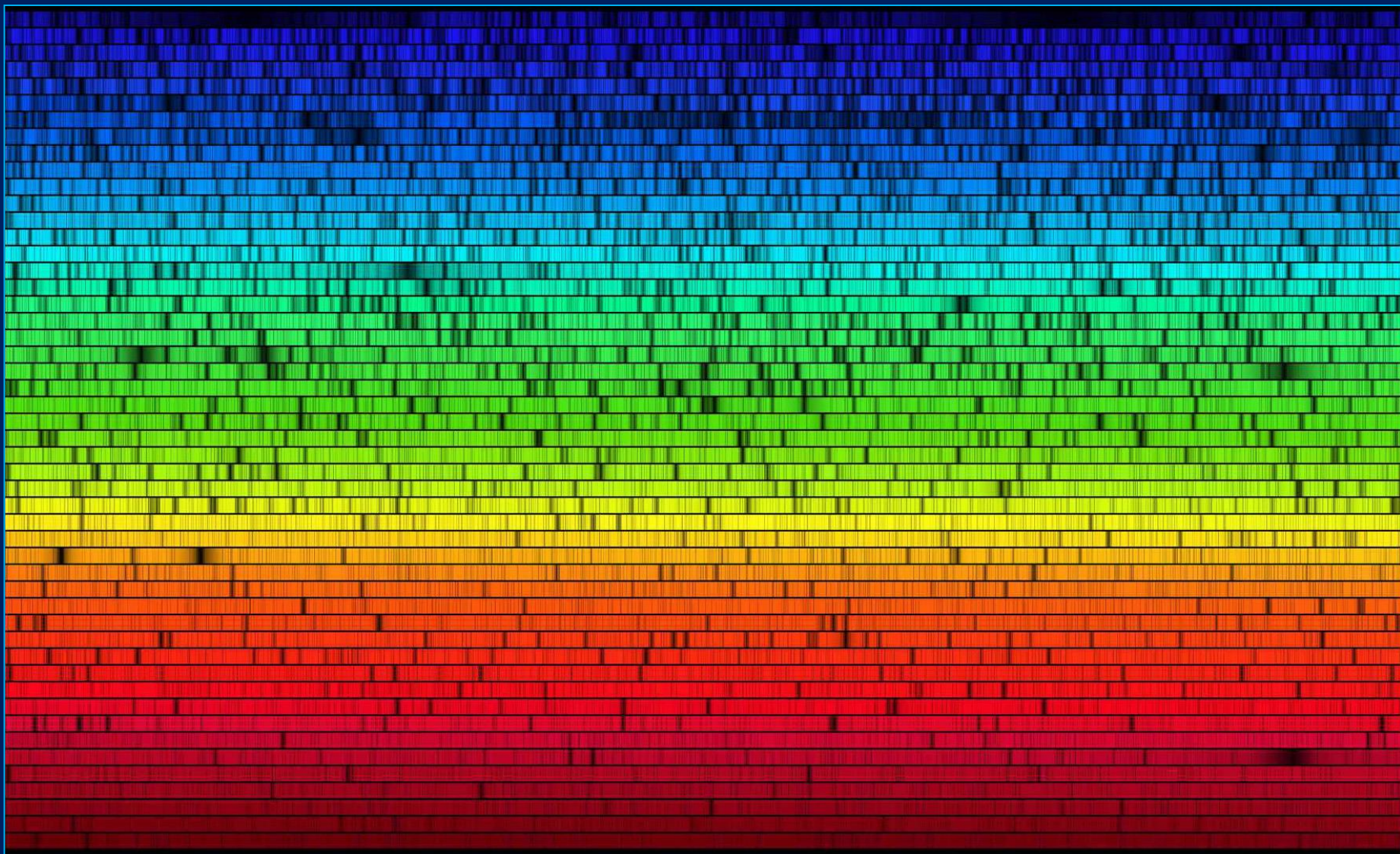

Tento mikroprojekt je spolufinancován Evropskou unií, z prostředků Fondu mikroprojektů spravovaného Regionem Bílé Karpaty

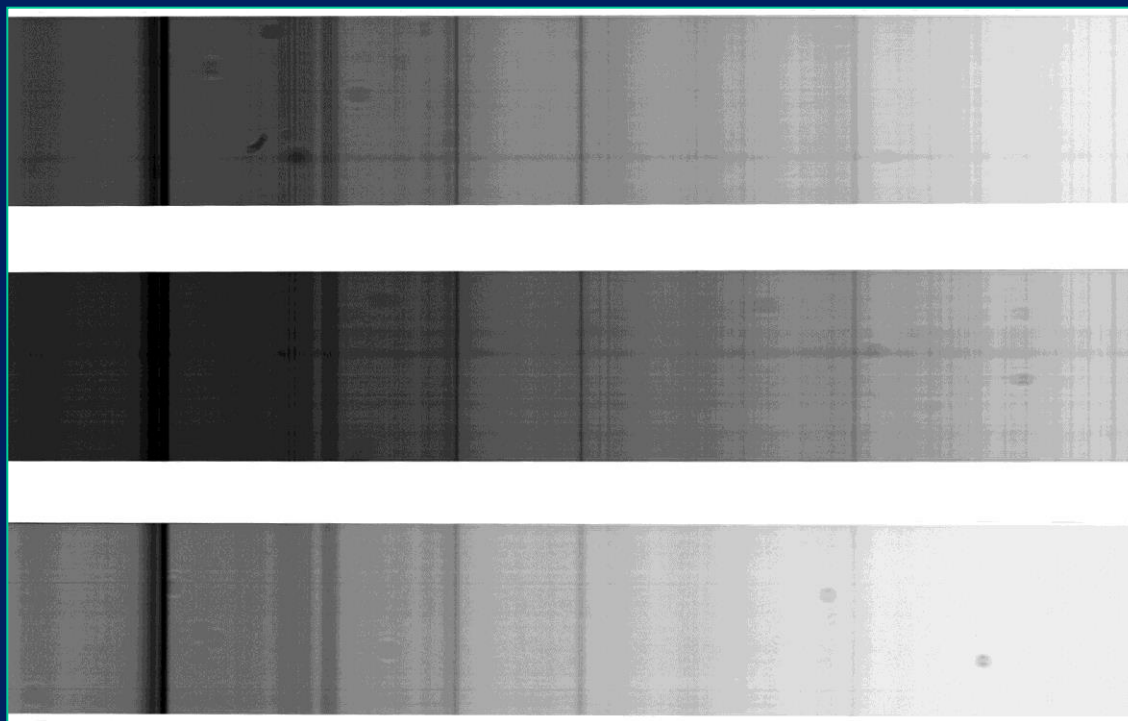
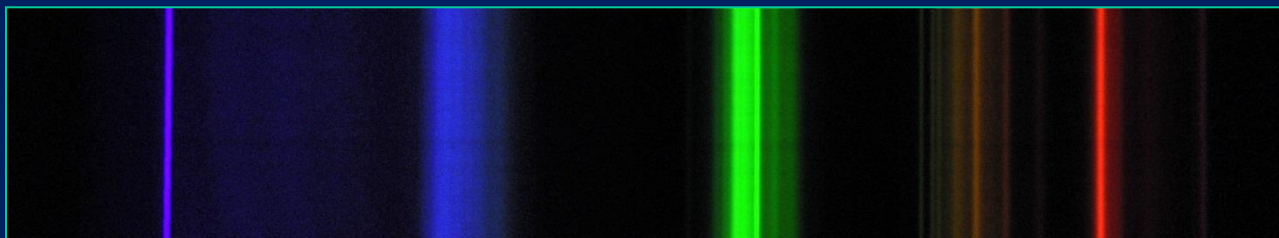

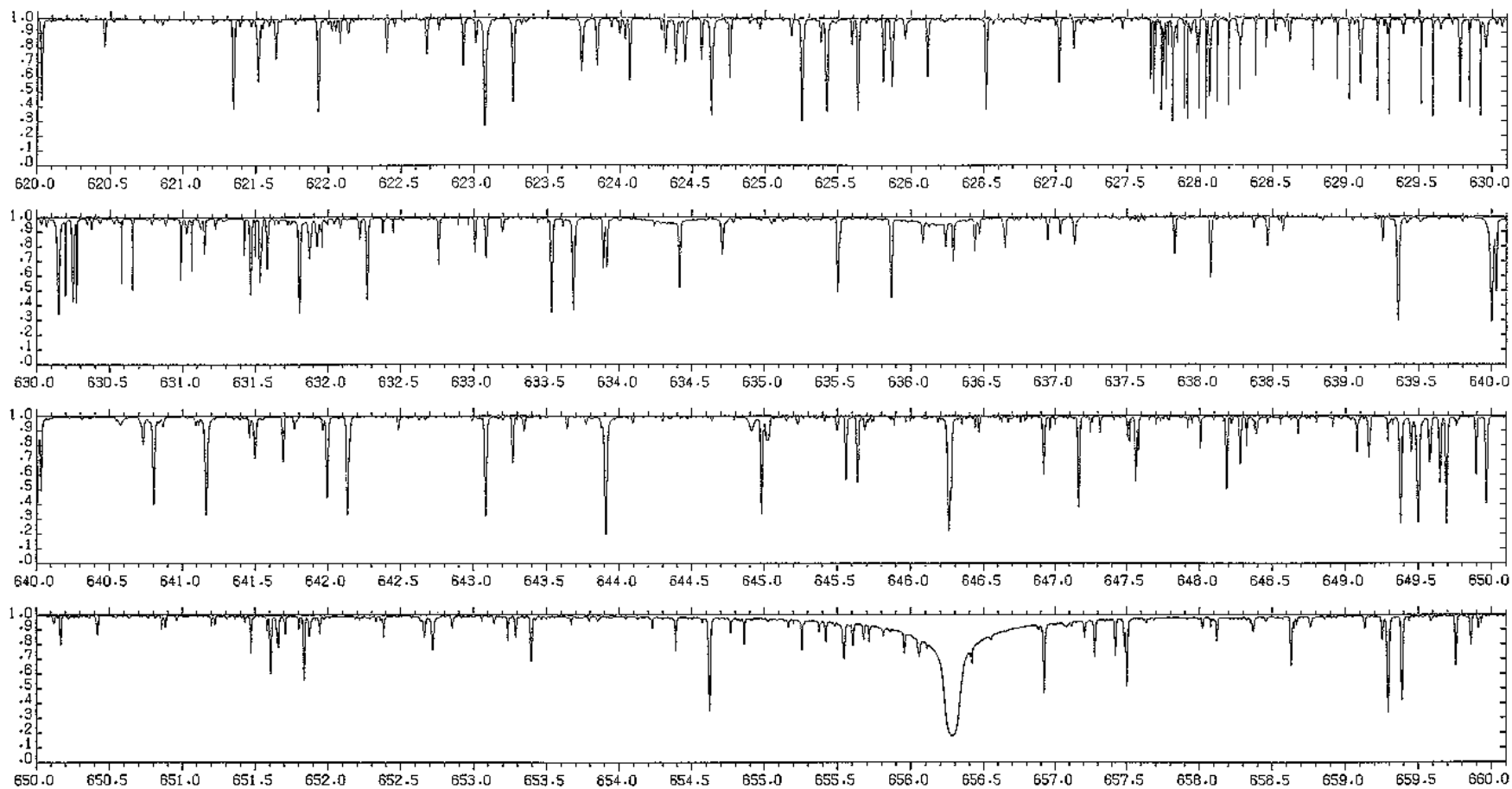
Světlo x záření

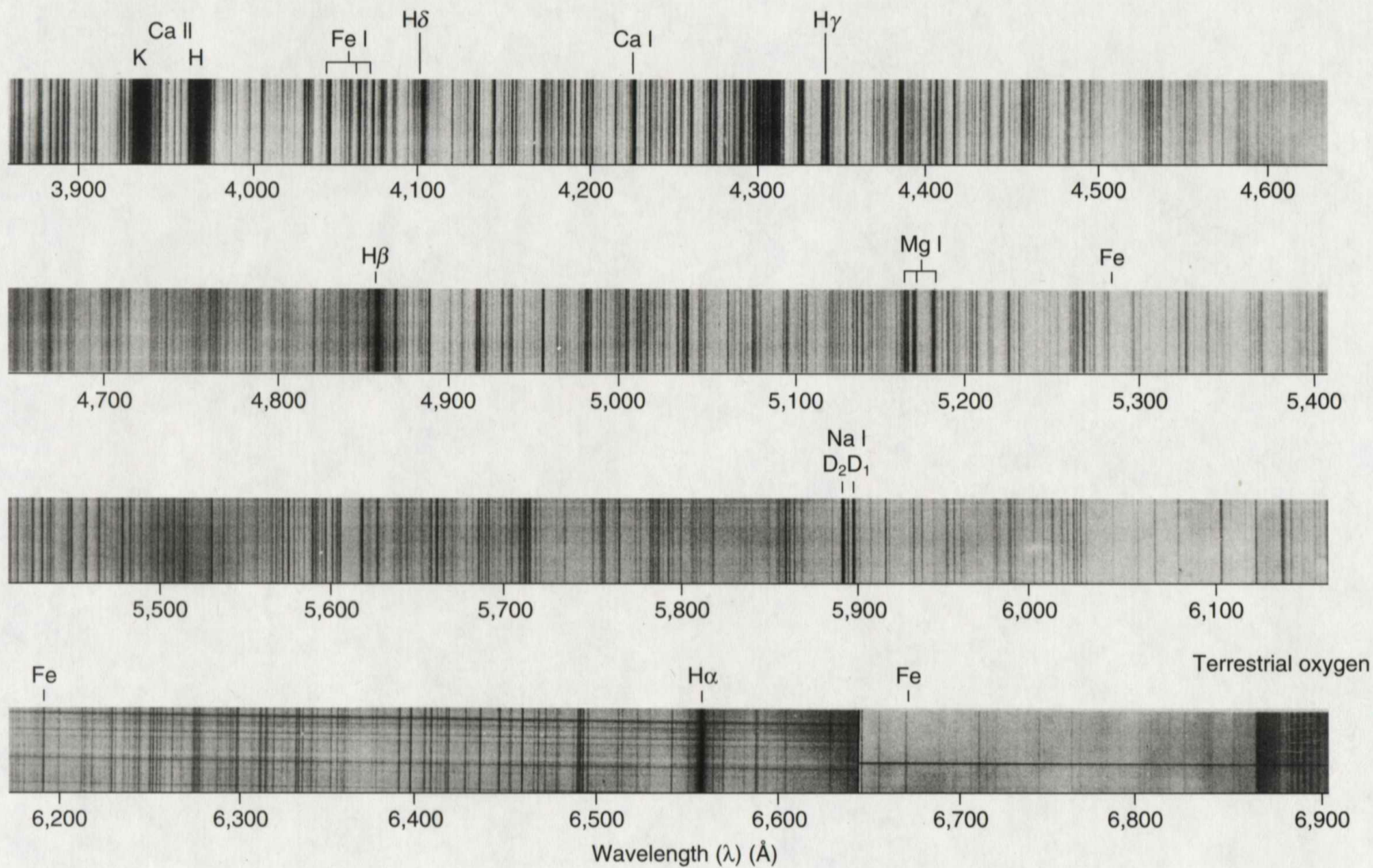
Jak vypadá spektrum?

Různě, ale vlastně vždy stejně

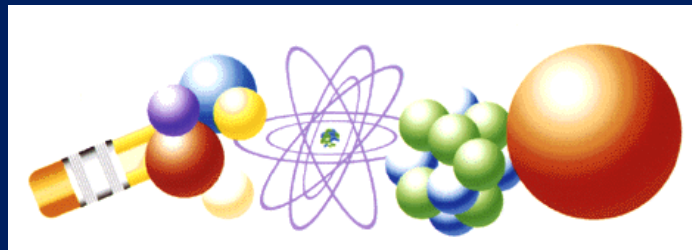

Jak vzniká „světlo“ (záření)?

Existují dva základní mechanismy vzniku elektromagnetického záření

TEPELNÉ - NETEPELNÉ

Jak vzniká záření

Změnou hybnosti nabitých částic!

Čím je částice lehčí, tím lépe mění svou hybnost. Proto se bavíme většinou jen o záření elektronů.

- Záření:
- volných elektronů;
  - vázaných v atomu;
  - při anihilaci;
  - při některých jaderných reakcích.

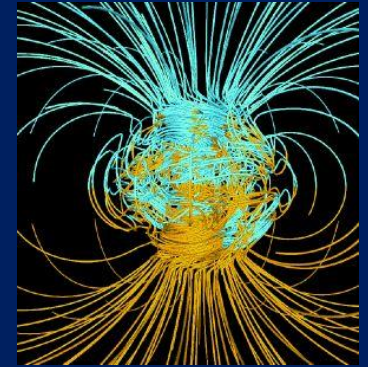
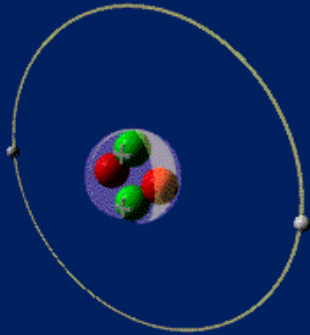
Tepelné záření

Elektromagnetické záření vzniká přeměnou energie tepelného pohybu částic na energii záření.

Tepelné záření vyzařuje každé těleso s teplotou nad 0 K (-273 °C).

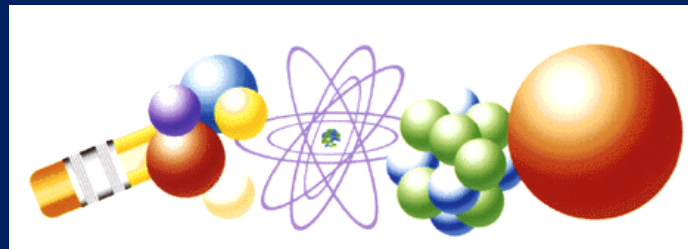
Netepečné záření

Brzdné záření

Magnetické brzdné záření

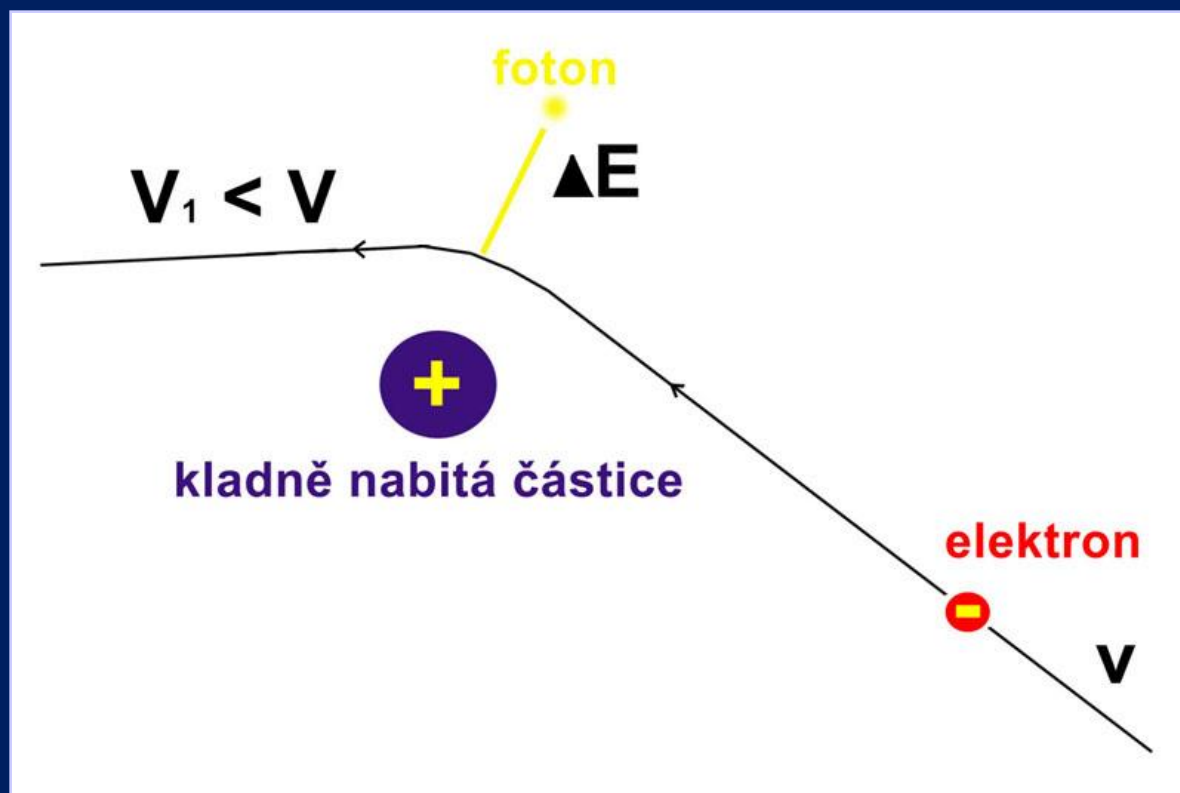
Comptonovy jevy

Brzdné záření

Změna hybnosti částic je vyrovnána vyzářením fotonového kvanta (fotonu).

Nabitá částice jejíž hybnost se mění.

Magnetické brzdné záření

Působením Lorentzovy síly se dráha elektronu v magnetickém poli zakřivuje, elektron mění hybnost – musí vyzařovat.

Záření je polarizované.

Cyklotronové $v \ll c$

Synchrotronové $v \leq c$

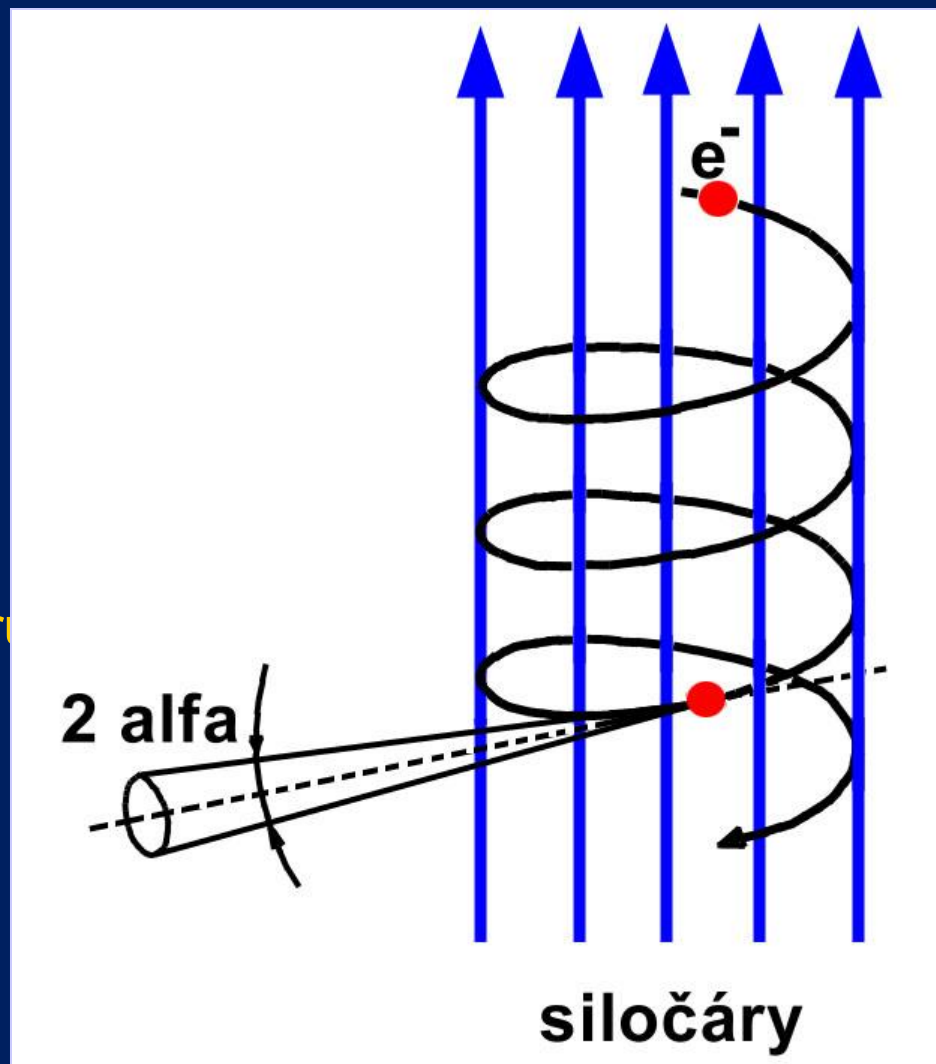

Magnetické brzdné záření

Synchrotronové

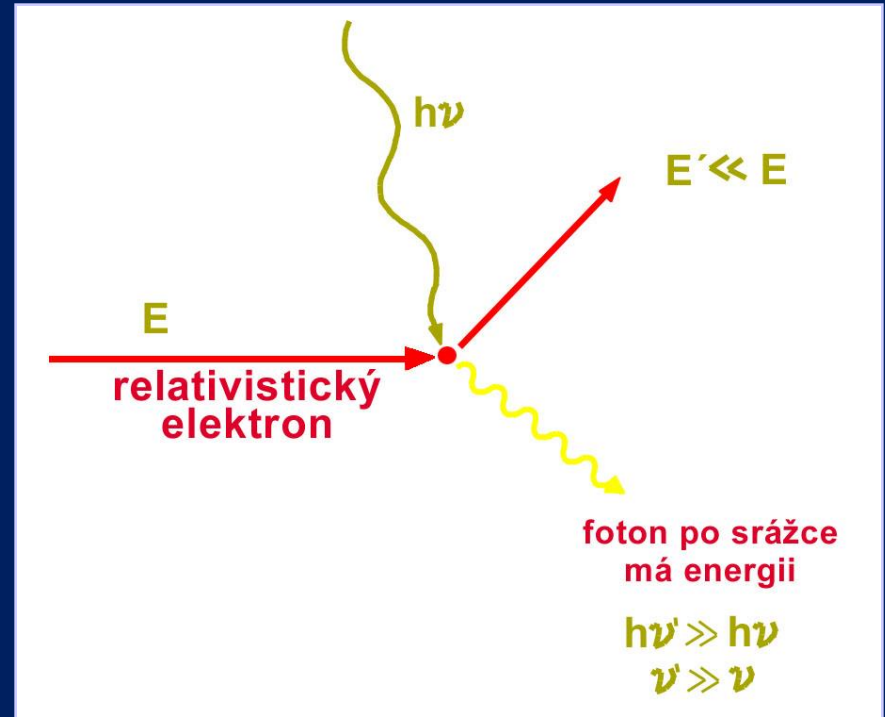
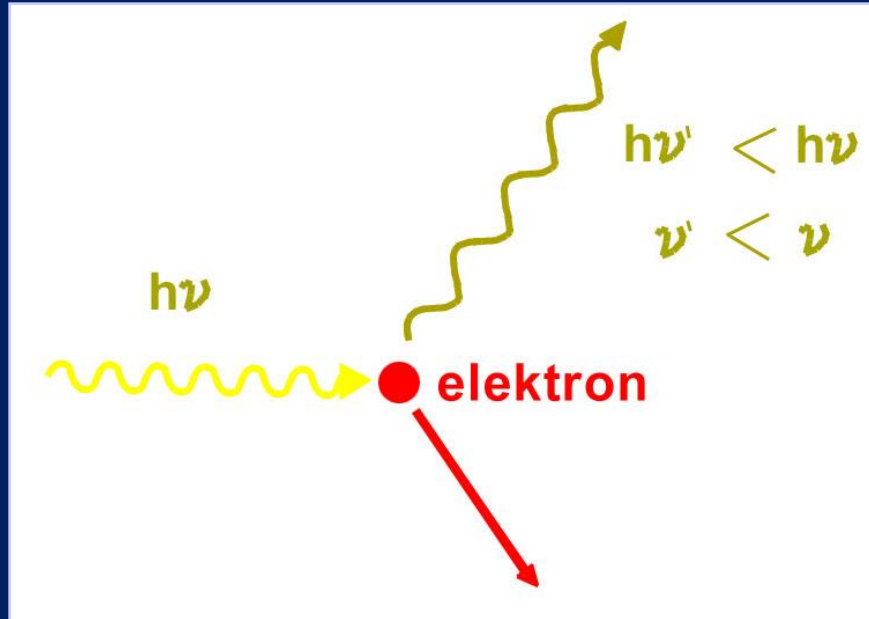
$$v < c$$

- E_k elektronu $> E_0$
- Elektron září úzce směrově (ve směru pohybu).
- Vrcholový úhel kuželu je tím menší čím větší je energie elektronu.
- Vliv relativistických efektů.
- Základní frekvence, násobky frekvence, spojité spektrum (s růstem energie).

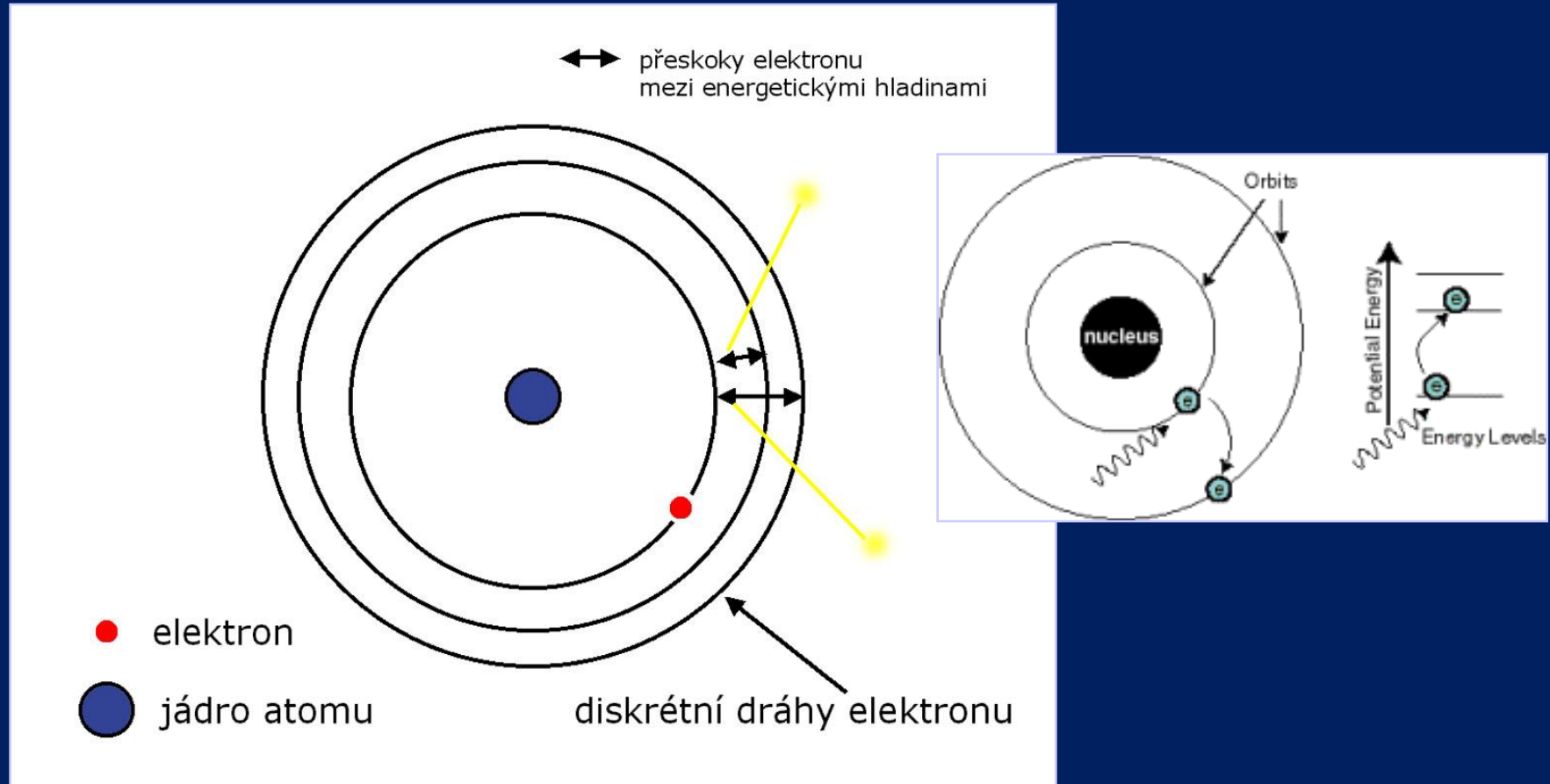
Comptonovy jevy

Comptonův jev versus inverzní Comptonův jev

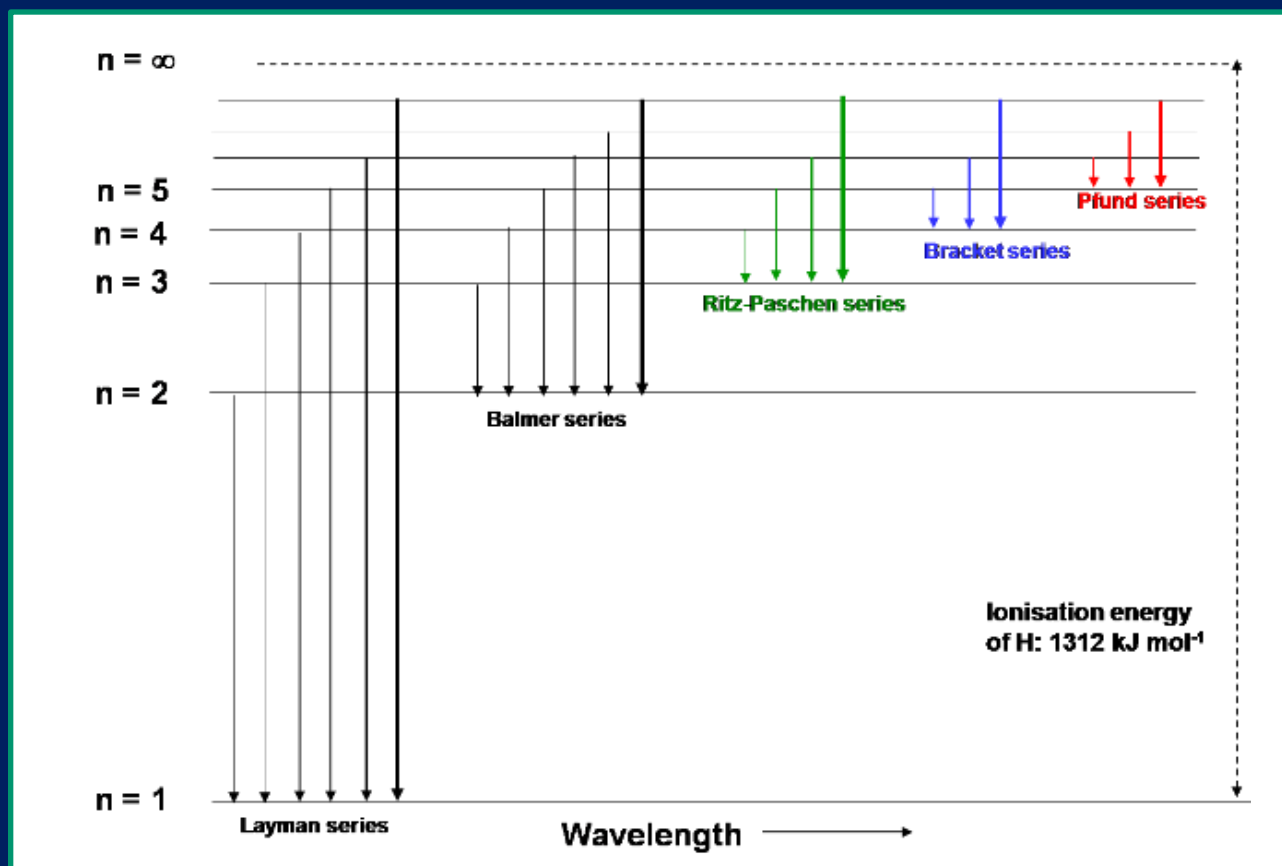
Atomy a záření, spektra atomů

Elektrony září při přeskoku mezi jednotlivými energetickými hladinami (drahami). Impulsy pro přechod do vyšších energetických hladin – různé.

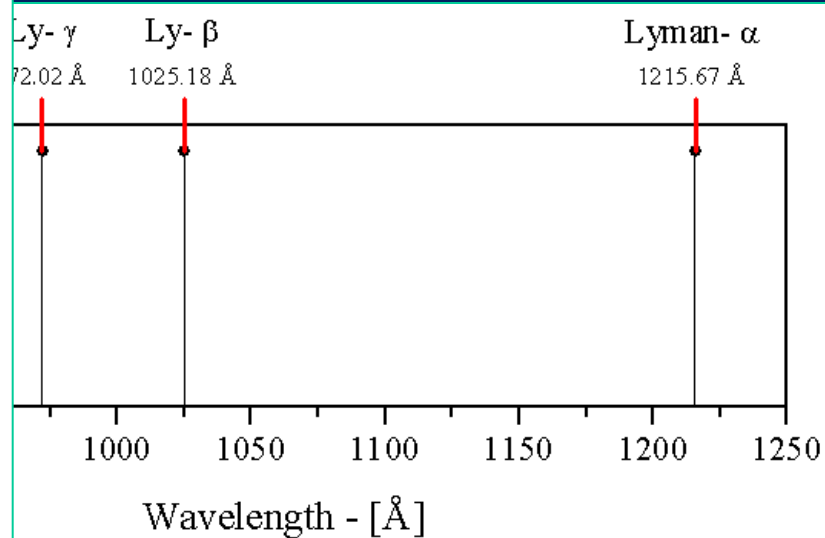
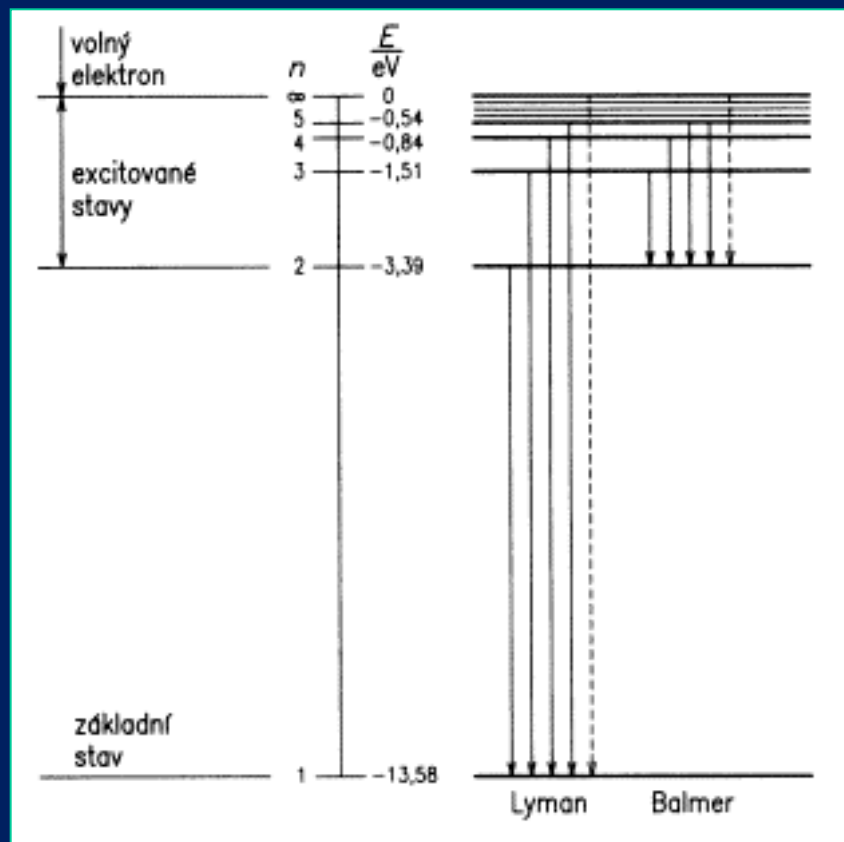
Záření atomů

Přeskoky elektronů mezi energetickými hladinami („drahami“).

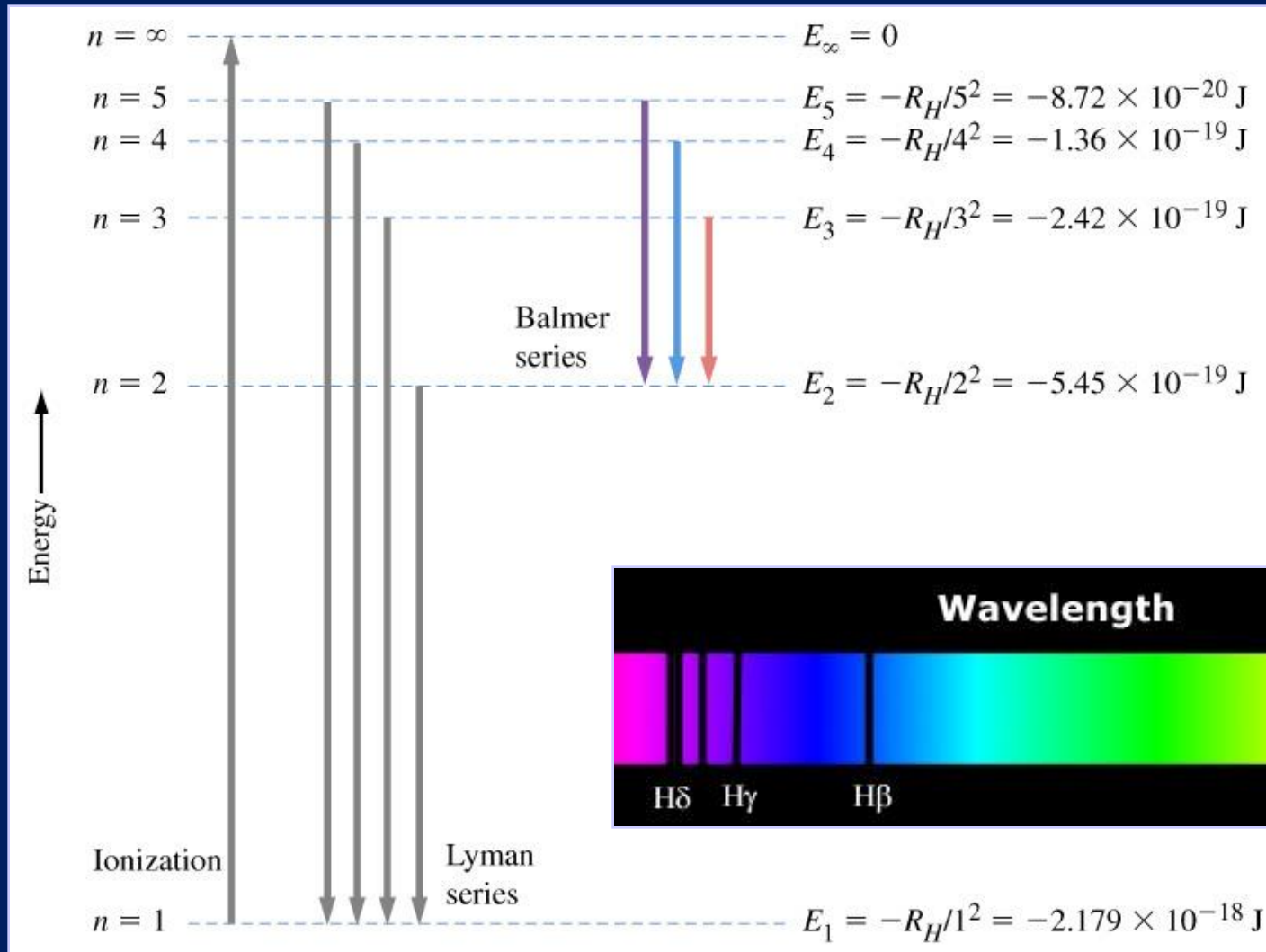
Záření atomů

Přeskoky elektronů mezi energetickými hladinami („drahami“).

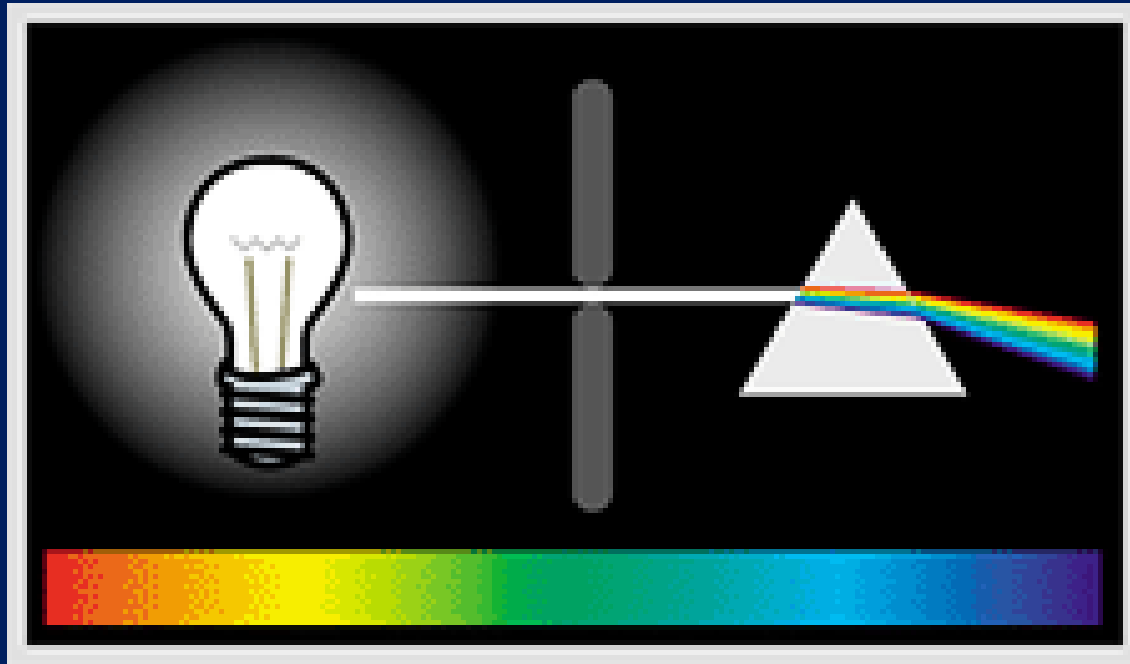

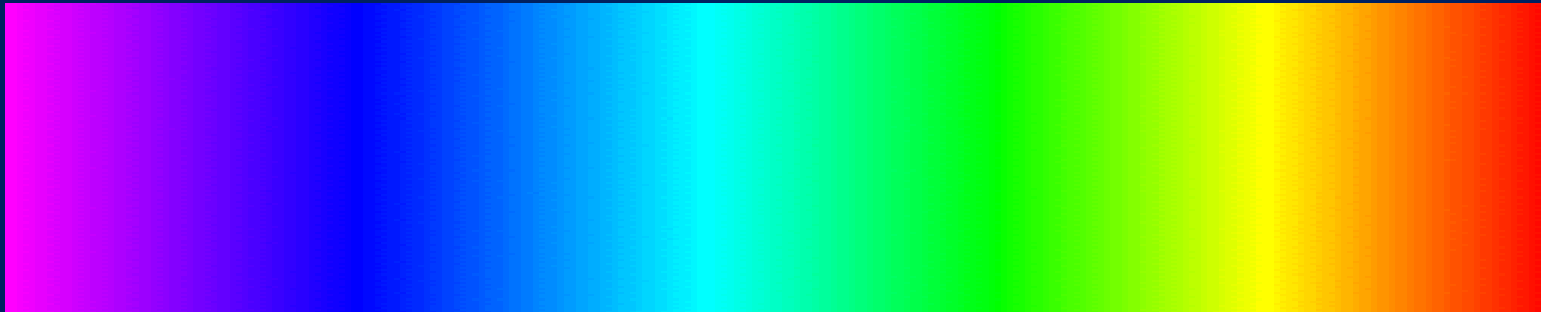
Série spektrálních čar prvků

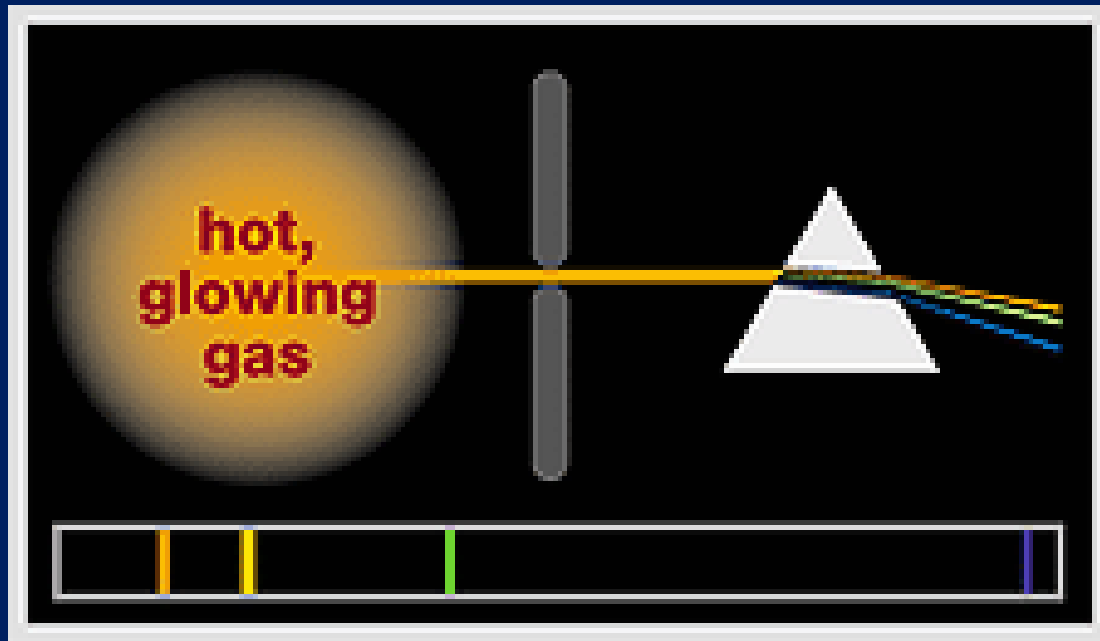
Spojité spektrum

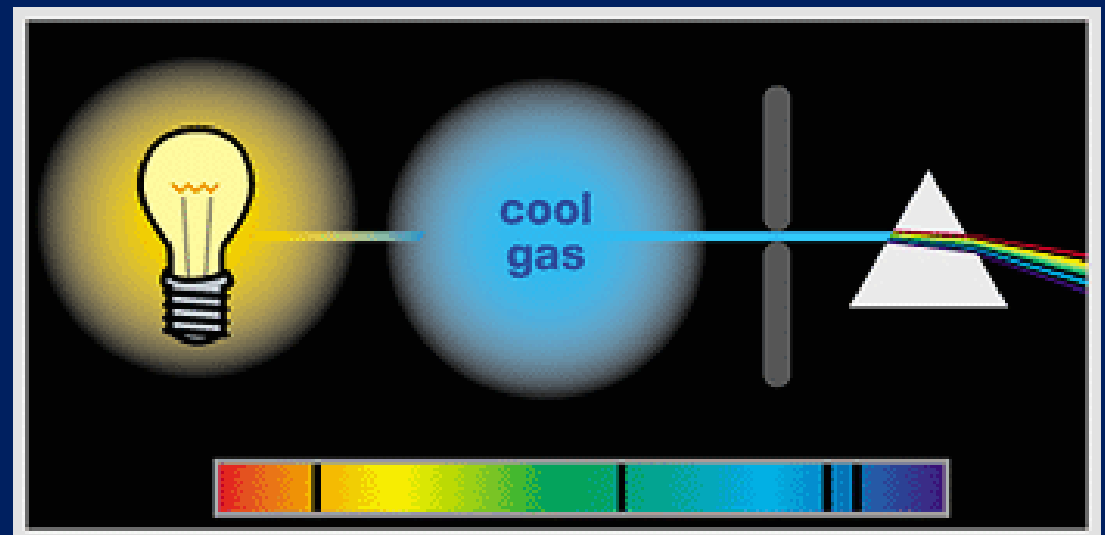
Uplatňuje se zde Planckův vyzařovací zákon, který vyjadřuje závislost intenzity záření I absolutně černého tělesa na frekvenci ω .

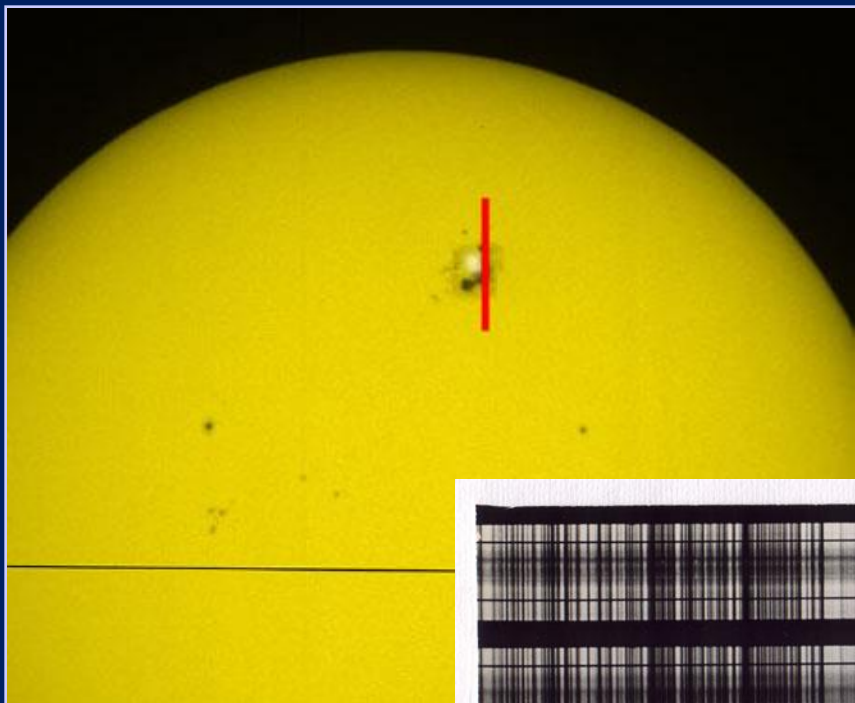
Emisní...

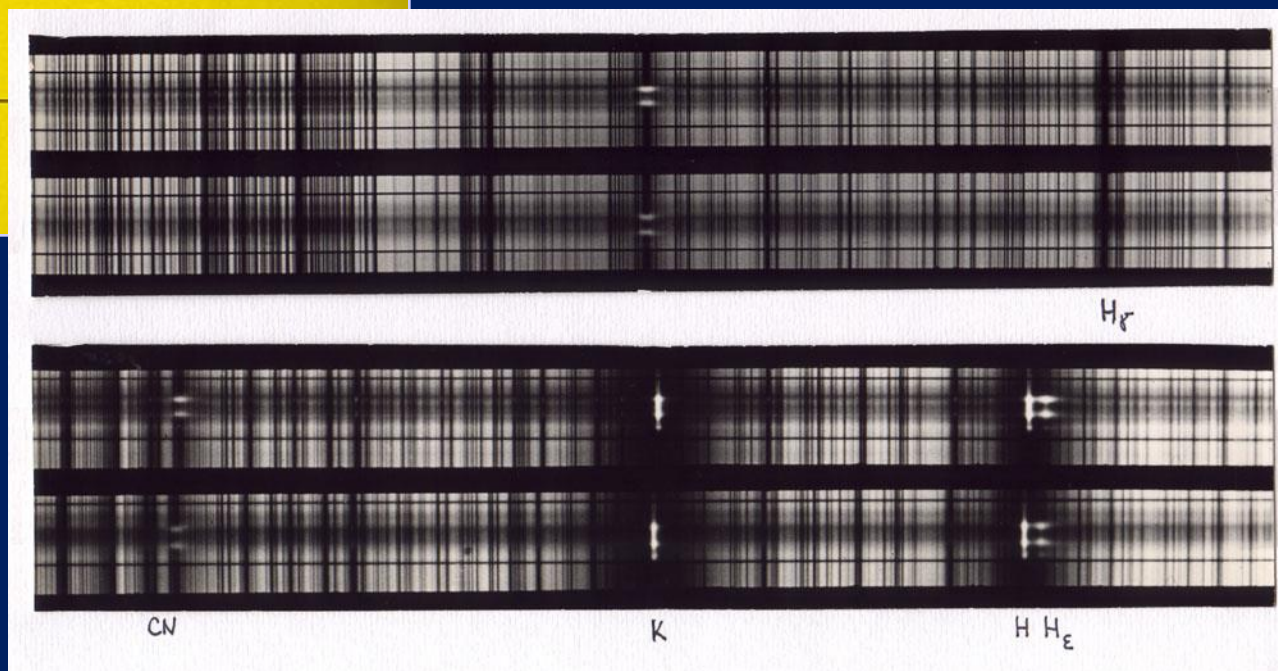
...a absorpční spektrum

Sluneční spektrum

Pozorování
nejrůznějších jevů
ve sluneční
atmosféře.

Opakování – zdroje záření

Tepelné

Netepelné

- brzdné záření
- magnetické brzdné záření
  - * cyklotronové (nerel.)
  - * synchrotronové (rel.)
- Comptonovy jevy
  - * normální
  - * inverzní

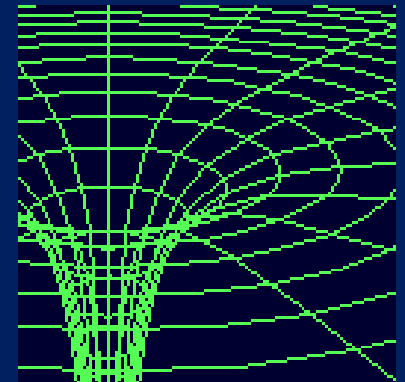
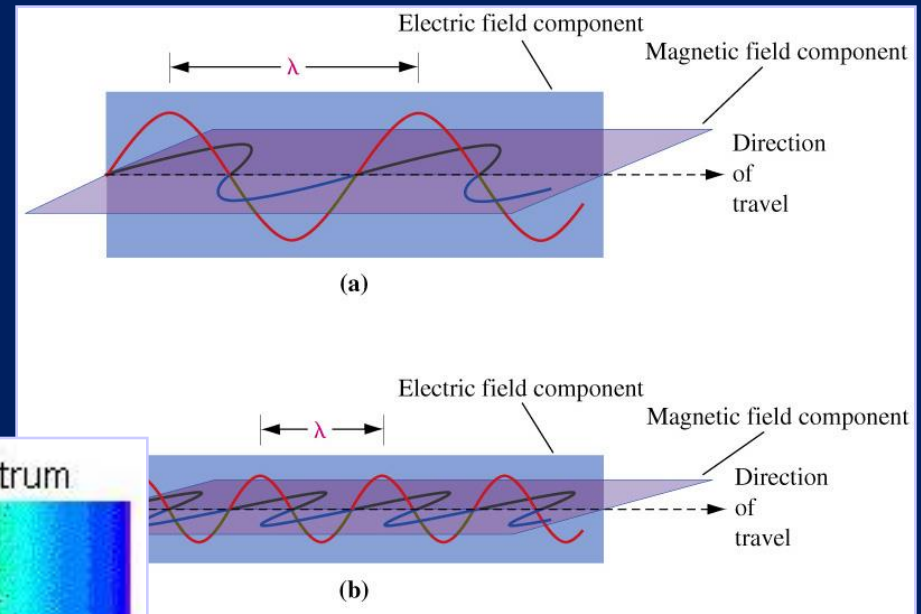
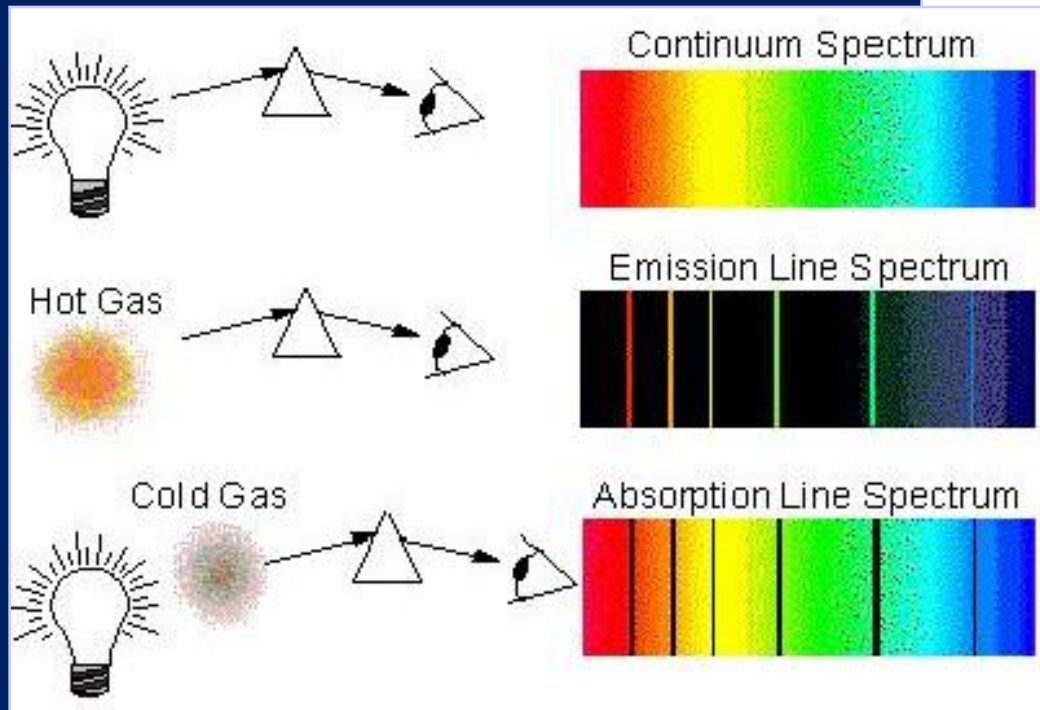
Specifika záření atomů!!

Stopy prvků a podmíněk

Spektrální čáry – intenzita kontinua

Polarizace, energie, gravitační pole apod.

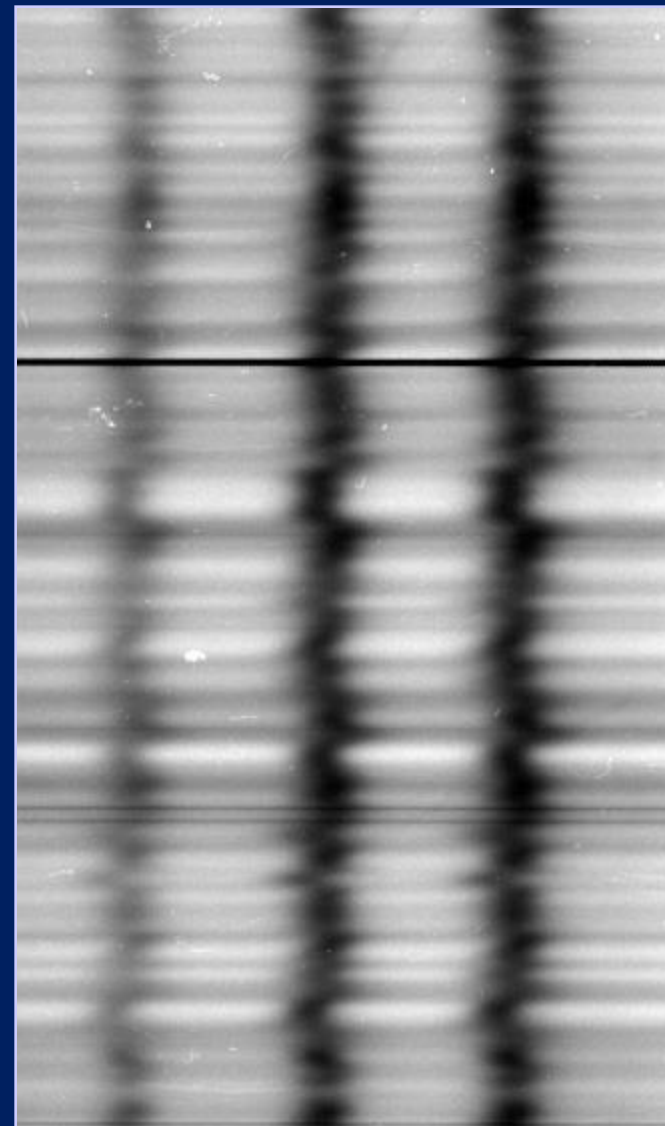
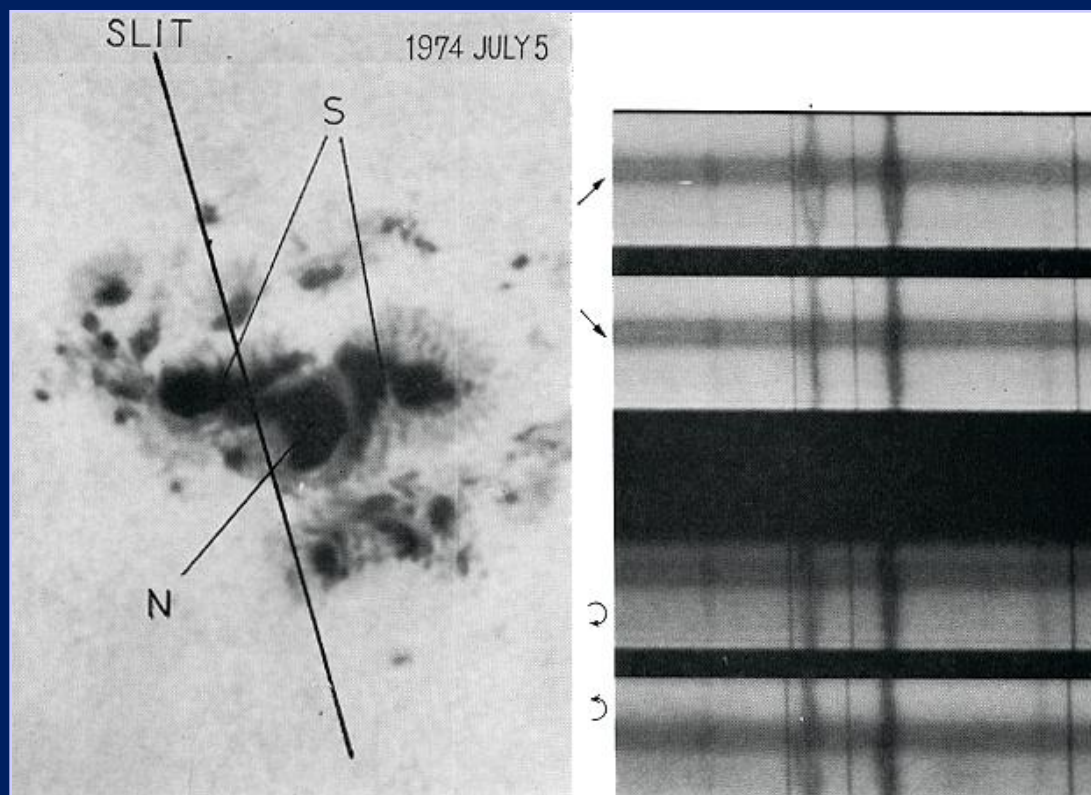

Stopy prvků a podmínek

Radiální rychlosti

Přítomnost magnetických polí

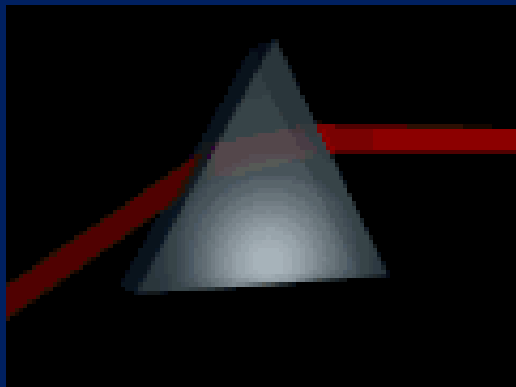

Světlo – zdroj našeho poznání

Lom a ohyb světla – spektroskopie.

Možnost chemické a fyzikální analýzy zářících těles na dálku (analýza záření).

Potřebná teorie.

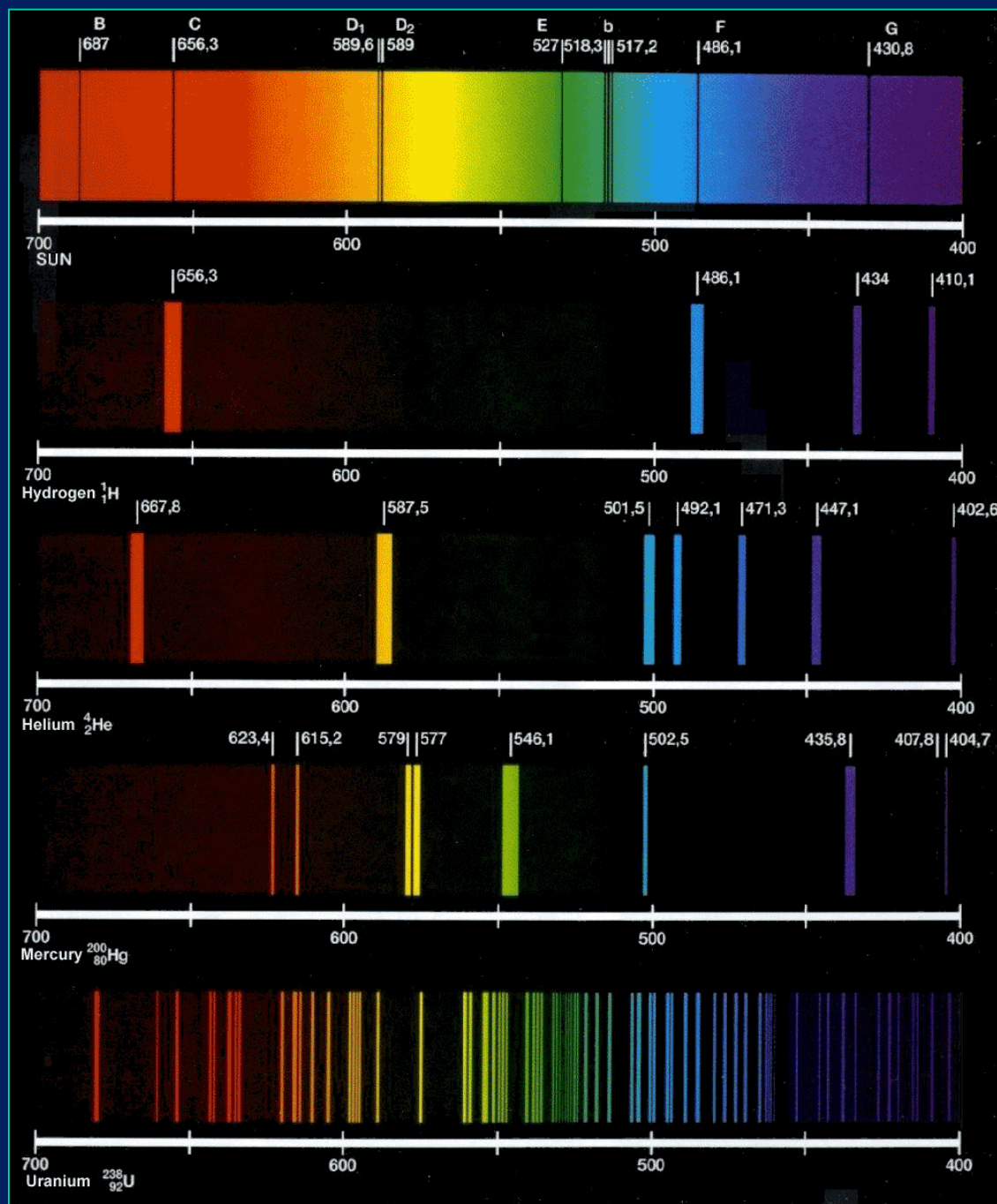

Periodic Table of Elements

IA																0																			
1	H															2	He																		
3	Li	4	Be													5	B	6	C	7	N	8	O	9	F	10	Ne								
11	Na	12	Mg	IIIB	IVB	VB	VIB	VII	VIIIB	IB	IB	31	Al	14	Si	15	P	16	S	17	Cl	18	Ar												
19	K	20	Ca	21	Sc	22	Ti	23	Y	24	Cr	25	Mn	26	Fe	27	Co	28	Ni	29	Cu	30	Zn	31	Ga	32	Ge	33	As	34	Se	35	Br	36	Kr
37	Rb	38	Sr	39	Y	40	Zr	41	Nb	42	Mo	43	Tc	44	Ru	45	Rh	46	Pd	47	Ag	48	Cd	49	In	50	Sn	51	Sb	52	Te	53	I	54	Xe
55	Cs	56	Ba	57	La*	72	Hf	73	Ta	74	W	75	Re	76	Os	77	Ir	78	Pt	79	Au	80	Hg	81	Tl	82	Pb	83	Bi	84	Po	85	At	86	Rn
87	Fr	88	Ra	89	Ac*	104	Rf	105	Ha	106		107		108		109		110																	

*Lanthinide Series	58	Ce	59	Pr	60	Nd	61	Pm	62	Sm	63	Eu	64	Gd	65	Tb	66	Dy	67	Ho	68	Er	69	Tm	70	Yb	71	Lu
*Actinide Series	90	Th	91	Pa	92	U	93	Np	94	Pu	95	Am	96	Cm	97	Bk	98	Cf	99	Es	100	Fm	101	Md	102	No	103	Lr

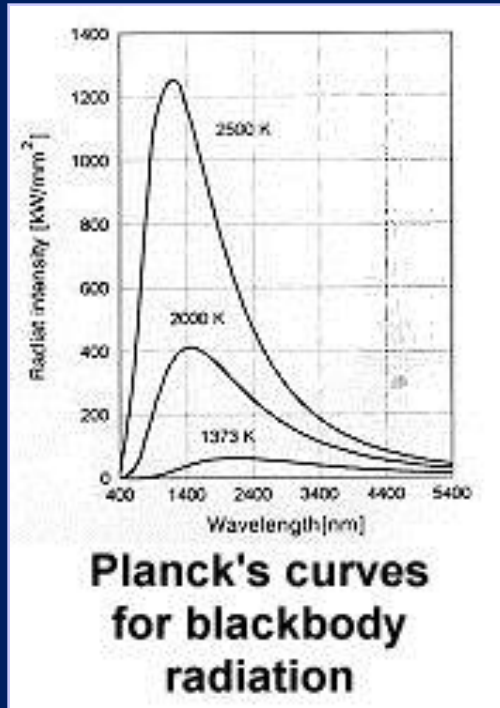
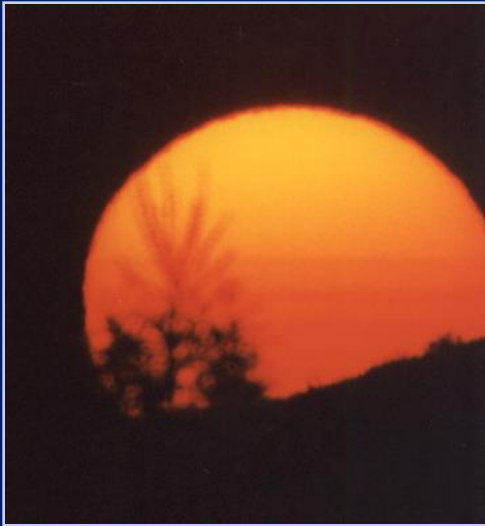

Spektroskopie – studna poznání

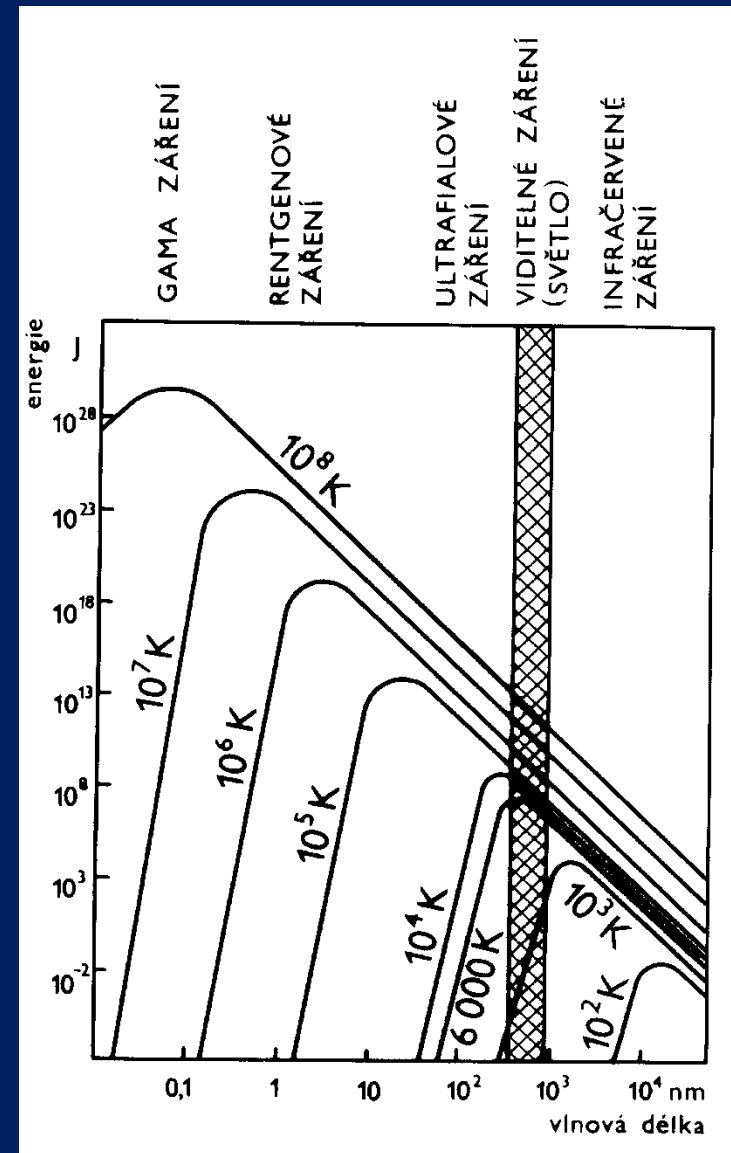

Spektroskopie – studna poznání

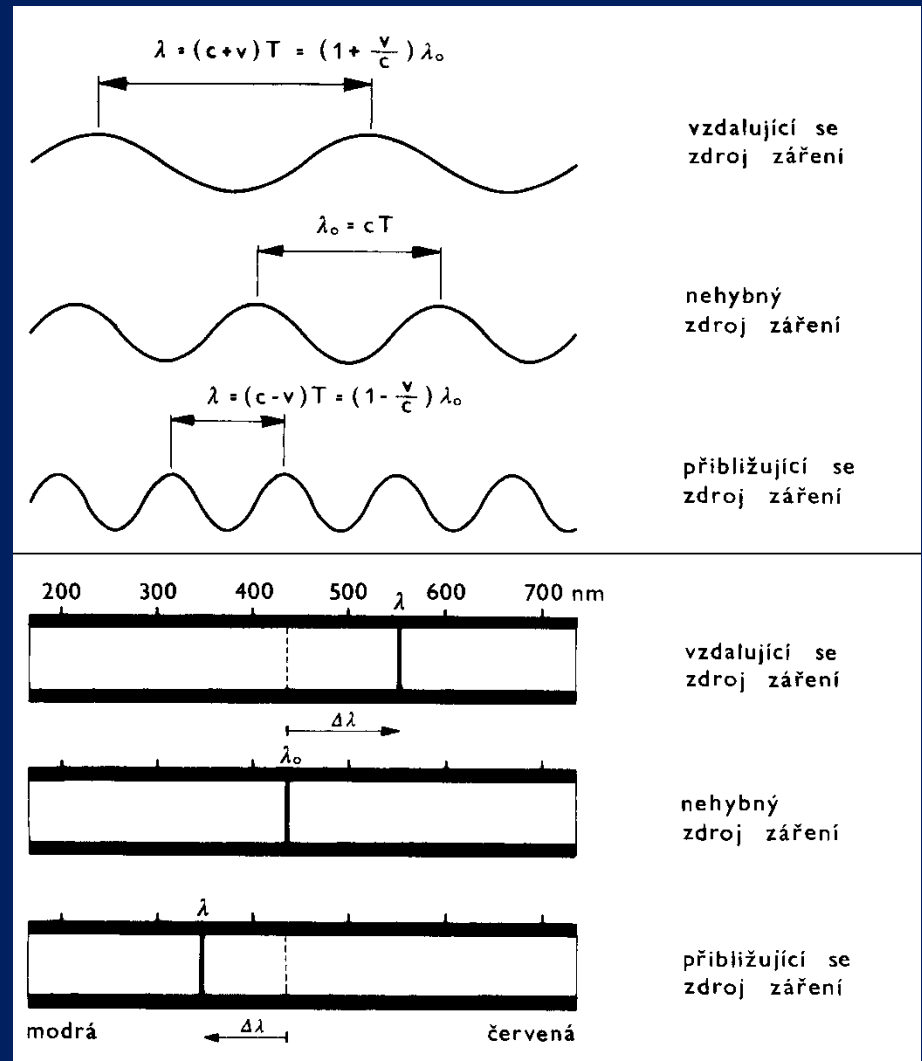

Wienův posunovací zákon je fyzikální zákon, který konstatuje, že v záření absolutně černého tělesa je maximální energie vyzařována na vlnové délce, která se s rostoucí termodynamickou teplotou snižuje (tj. čím teplejší je těleso, tím vyzařuje na kratších vlnových délkách, tj. vyšších frekvencích):

Spektroskopie – studna poznání

Dopplerův jev
nám odhaluje
radiální rychlosti
těles.

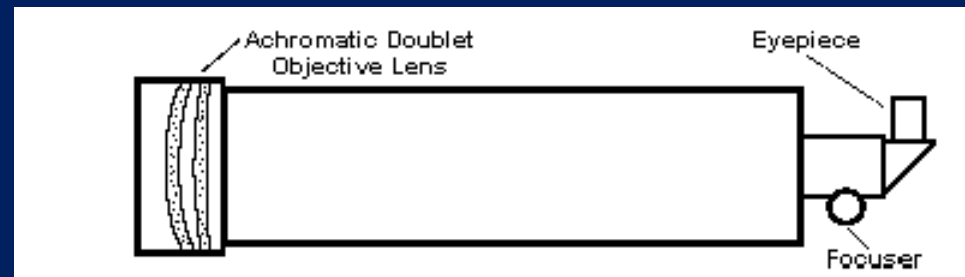
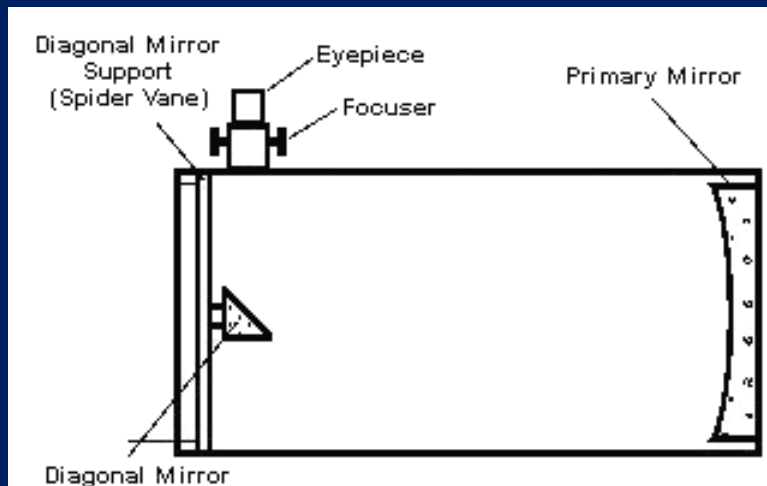
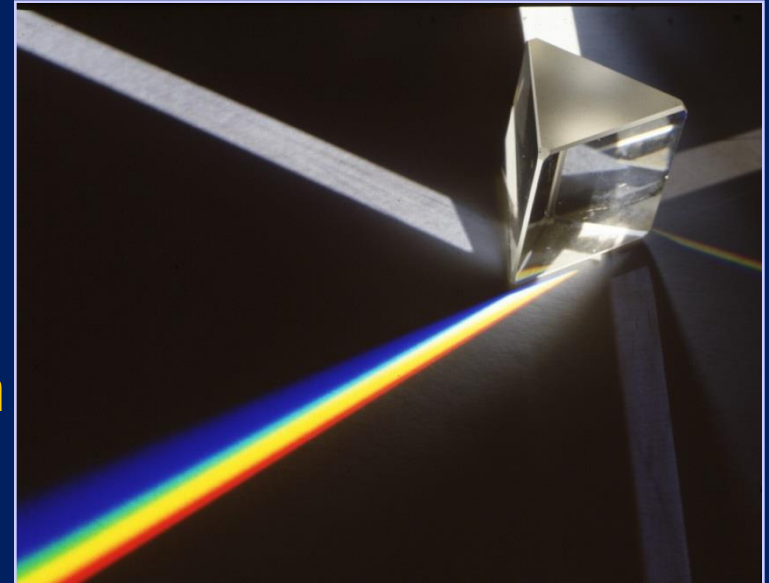

Spektroskopie – studna poznání

Rozbor spektra:

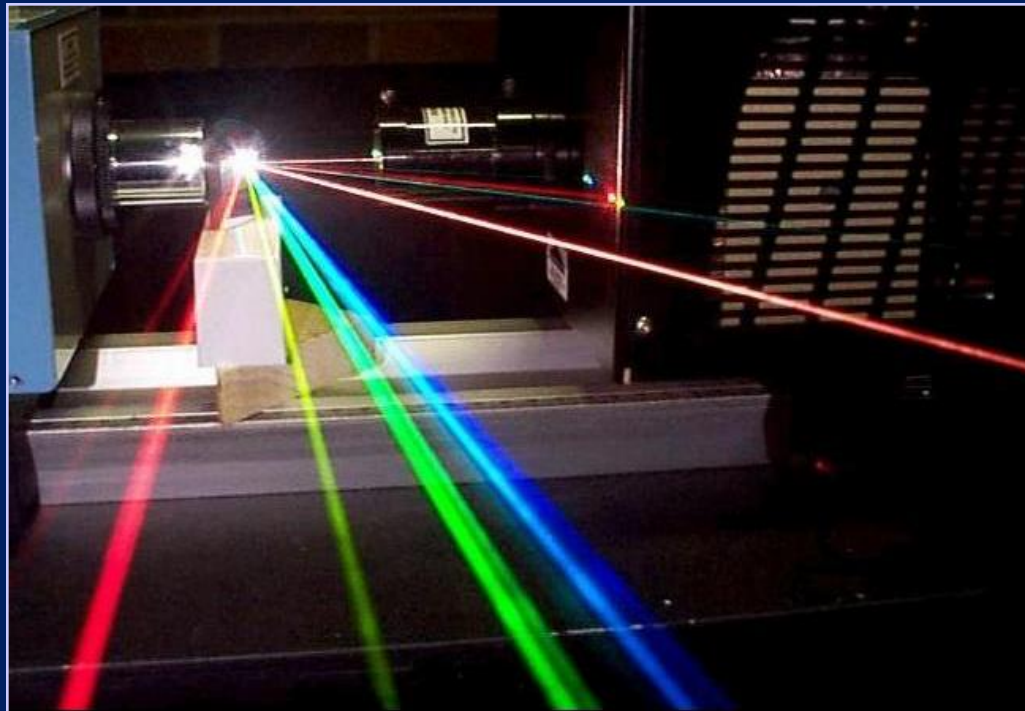
- zjištění fyzikálních a chemických podmínek

- na zářícím tělese,...
- ale i v prostředí mezi zdrojem a pozorovatelem

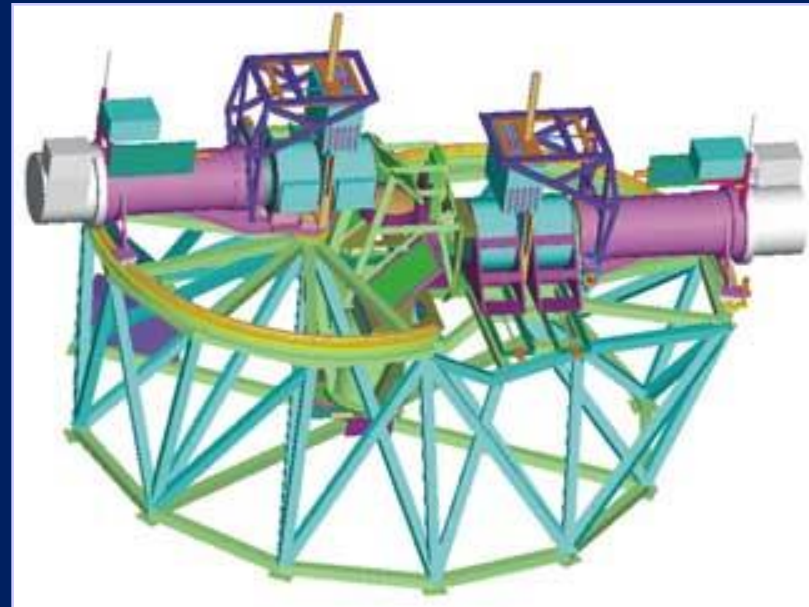

Spektroskopy

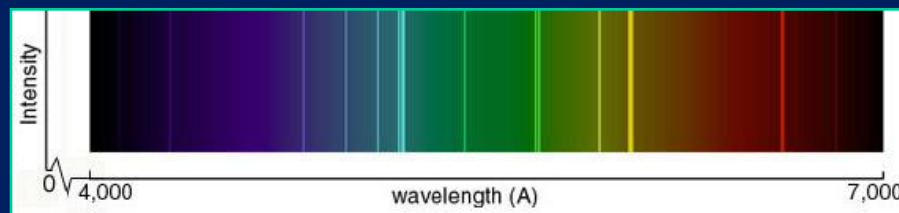
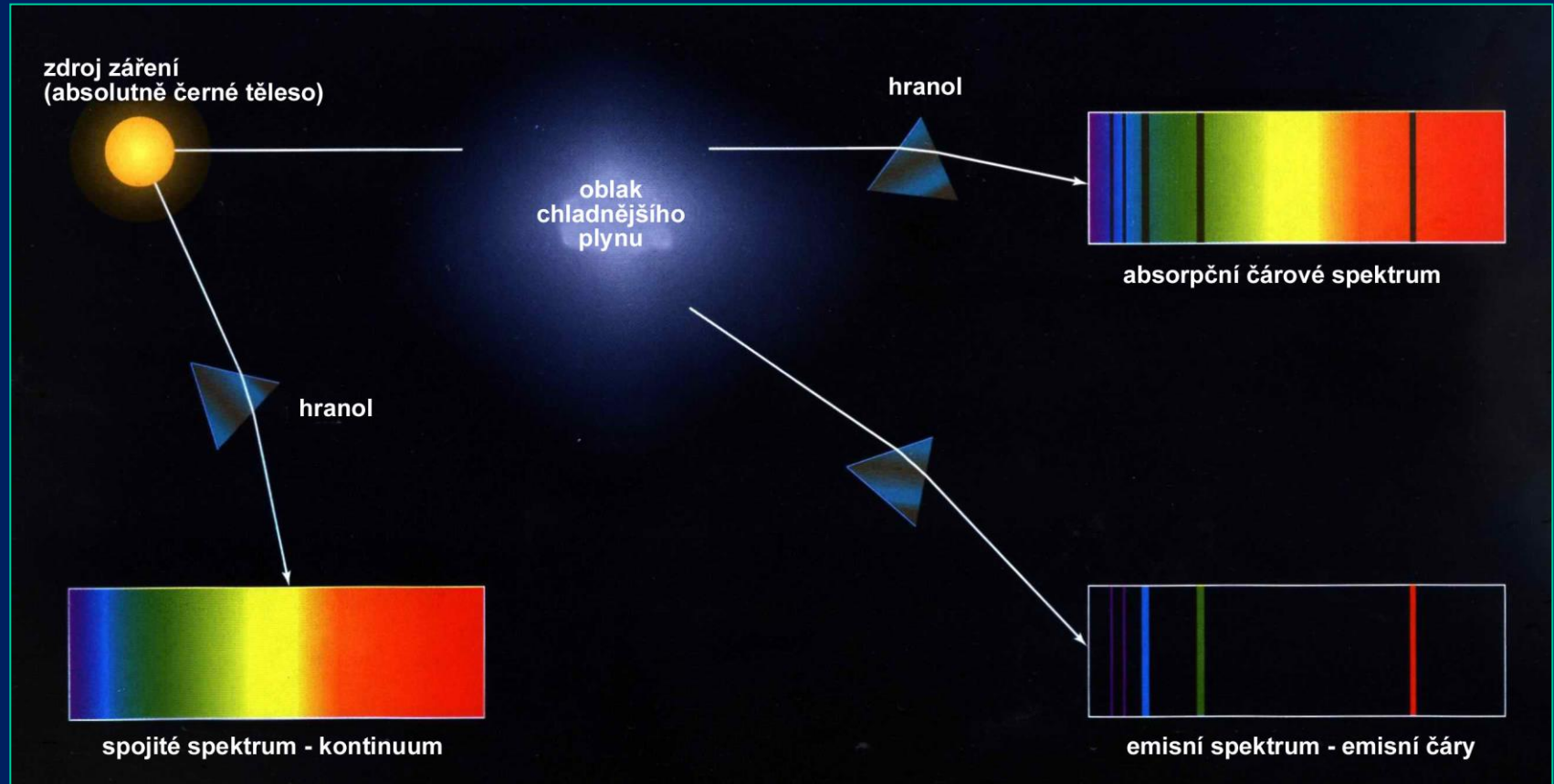
Složitá a nákladná zařízení.
Různé velikosti a možnosti.

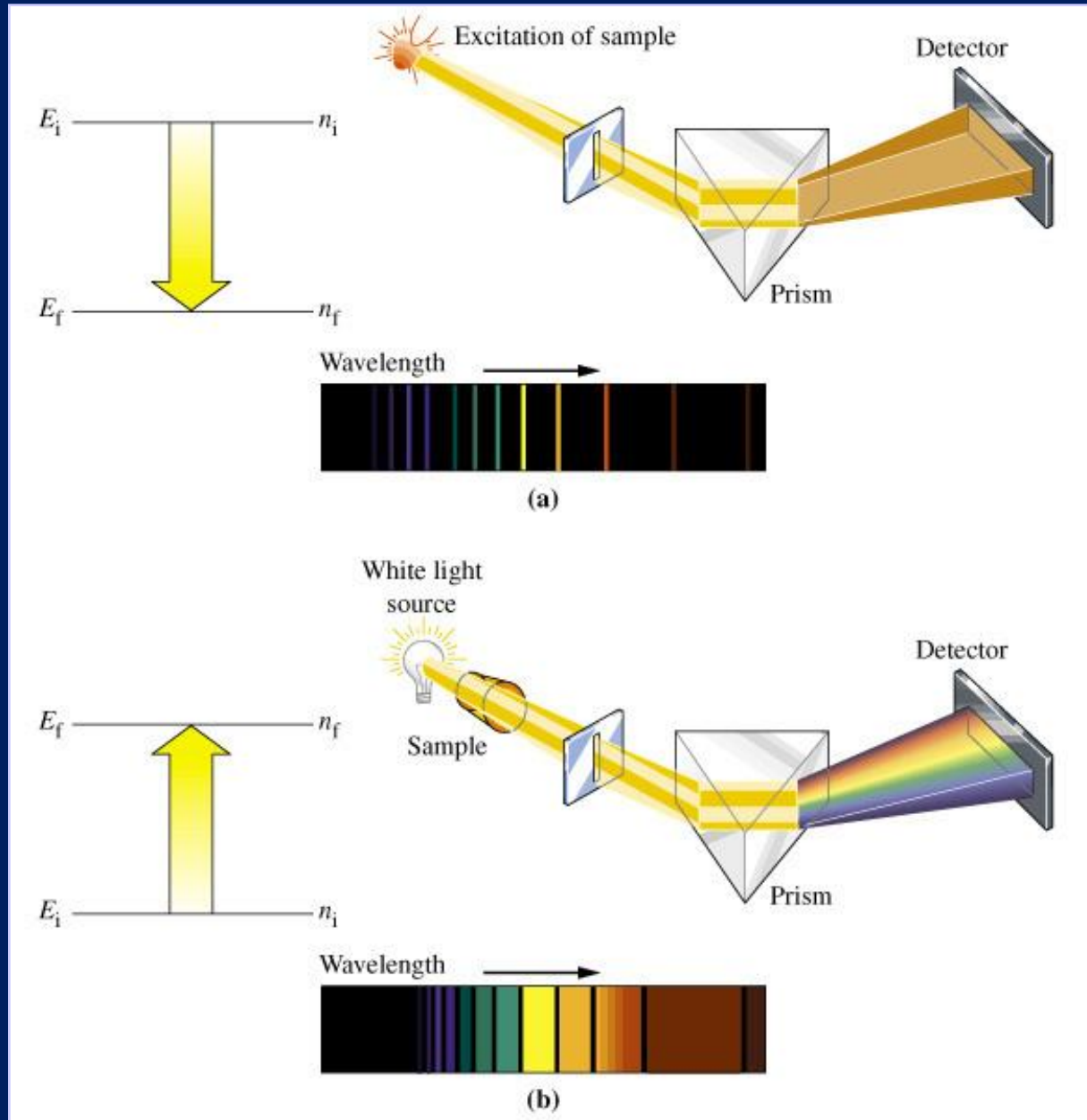
Whitelight Ar/Kr Ion Laser Spectral Lines

Studium spektra

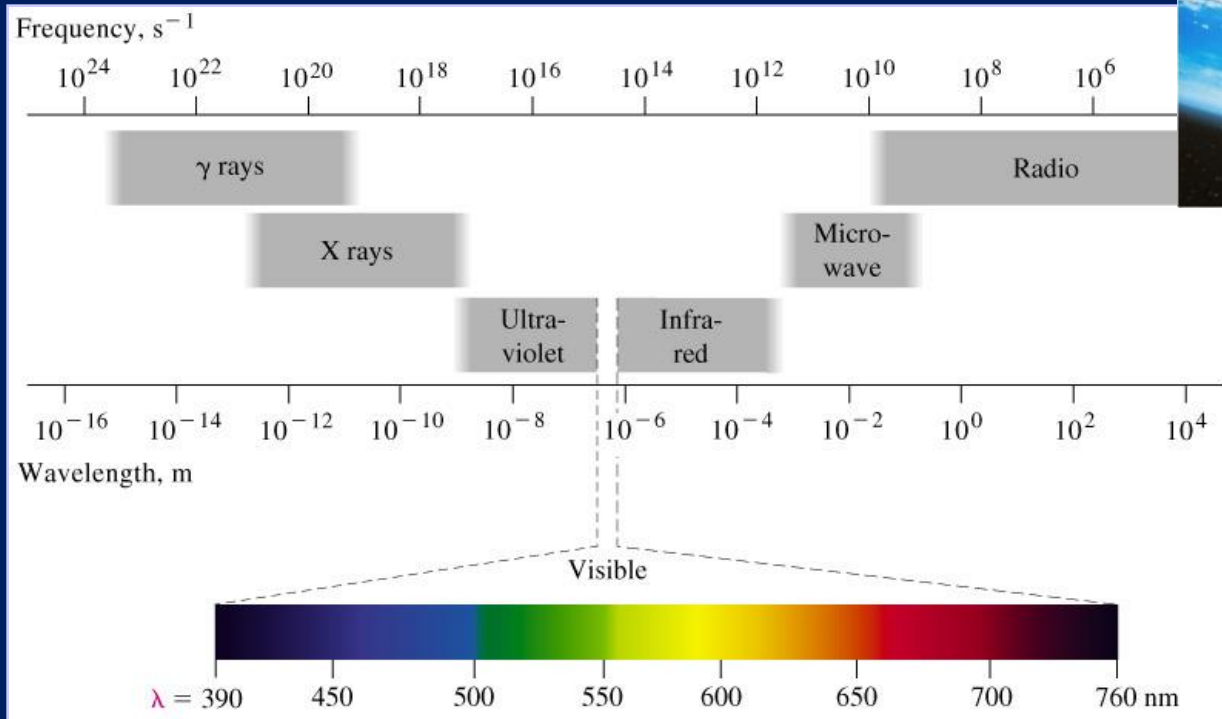

Princip detekce a vzniku emisních a absorpčních čar

Omezení atmosféry

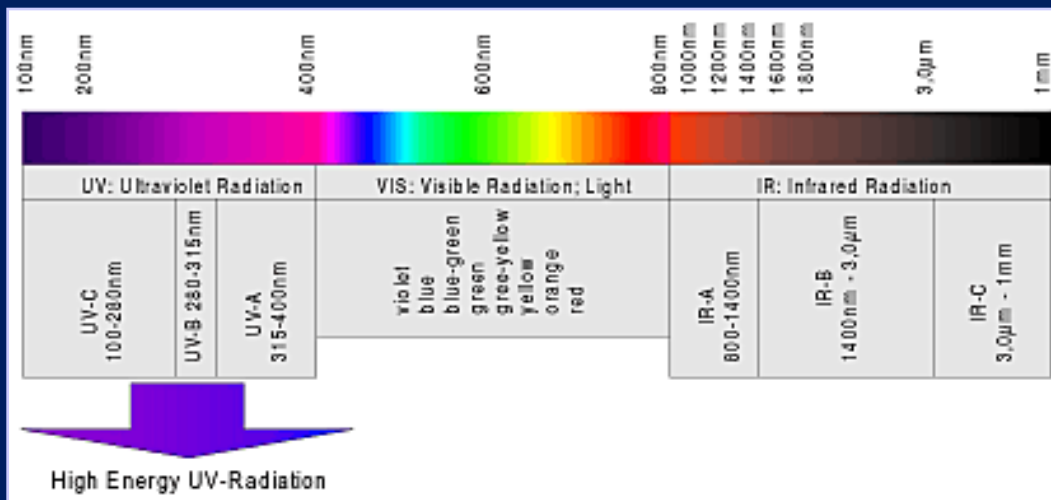
Pro výzkum a měření v celém rozsahu spektra
nutno mít přístroje i nad zemskou atmosférou

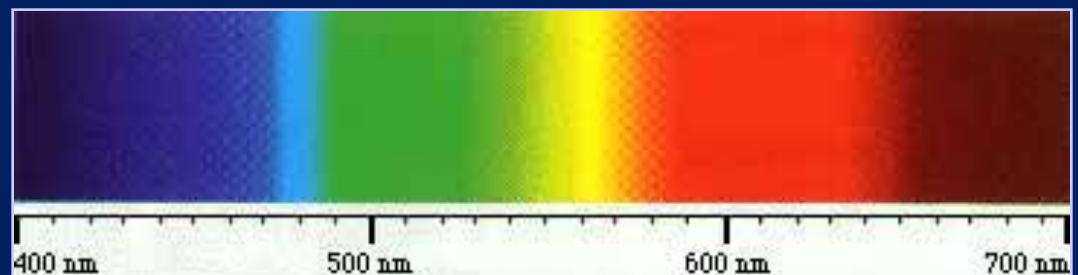

Spektroskopie

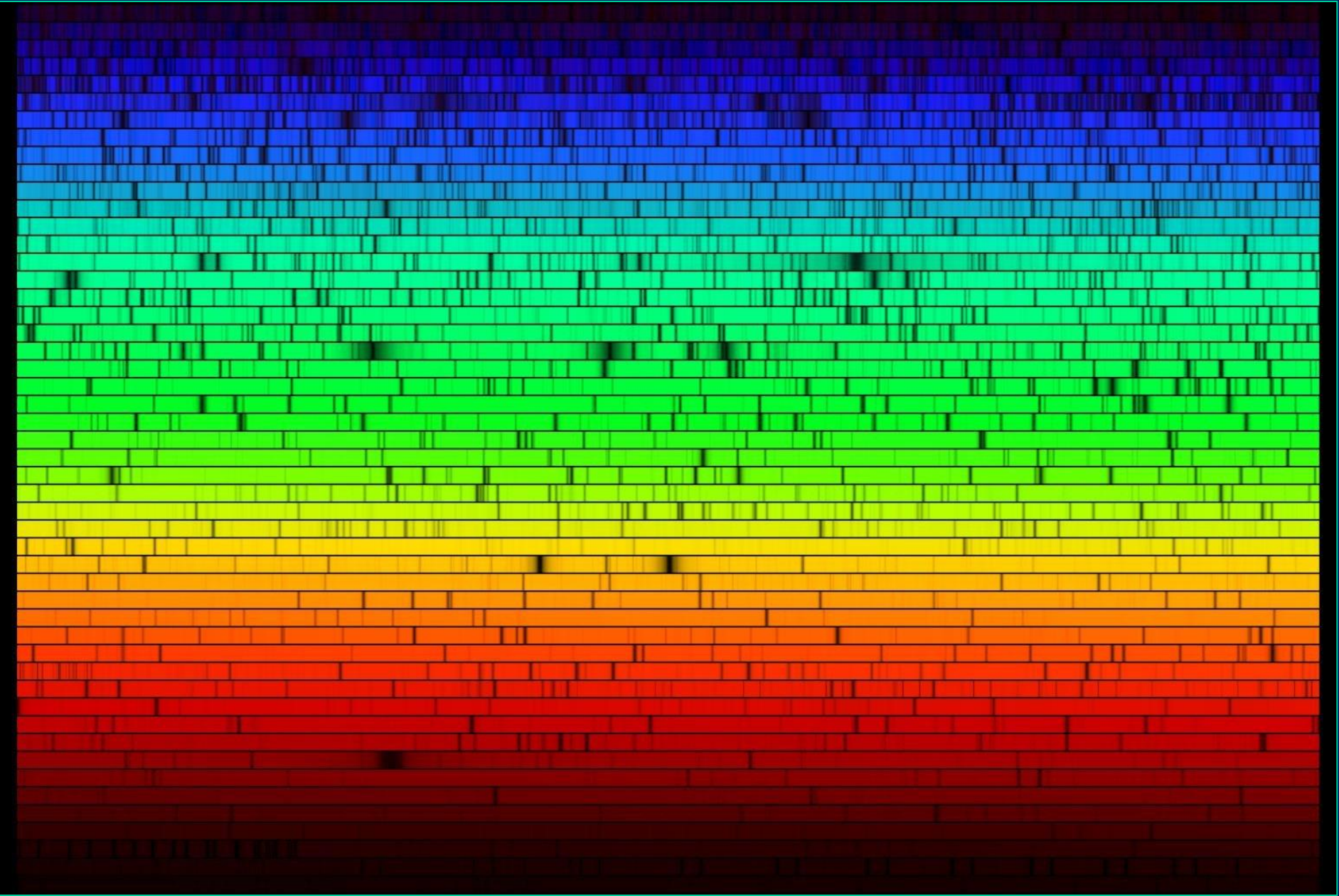
Počátky spektroskopie byly logicky spojeny se Sluncem.

Sluneční spektrum.

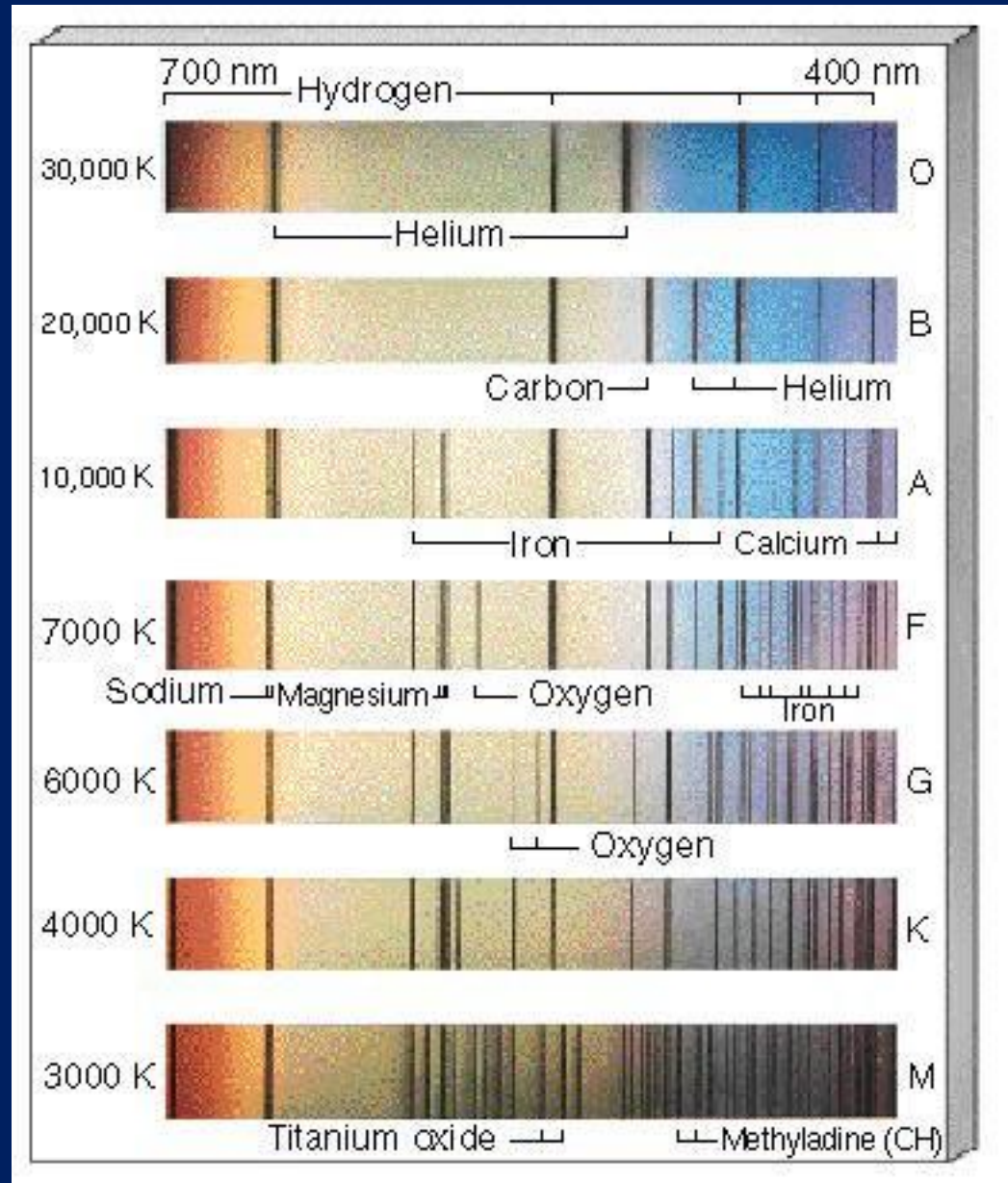

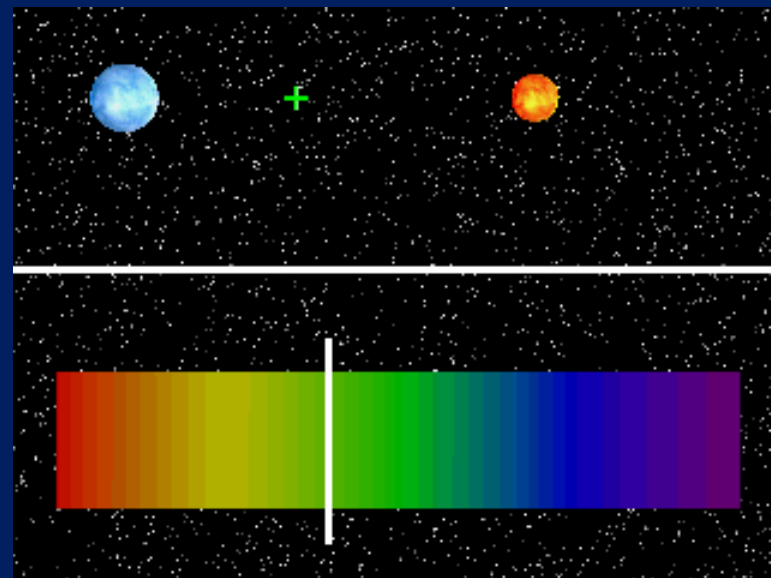
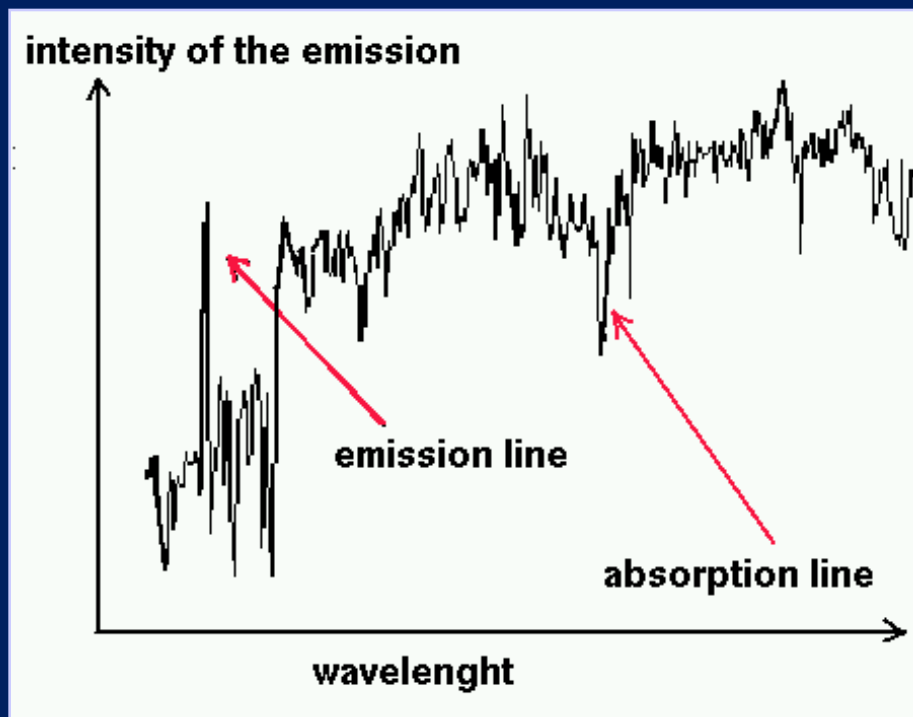

Spektrální klasifikace hvězd

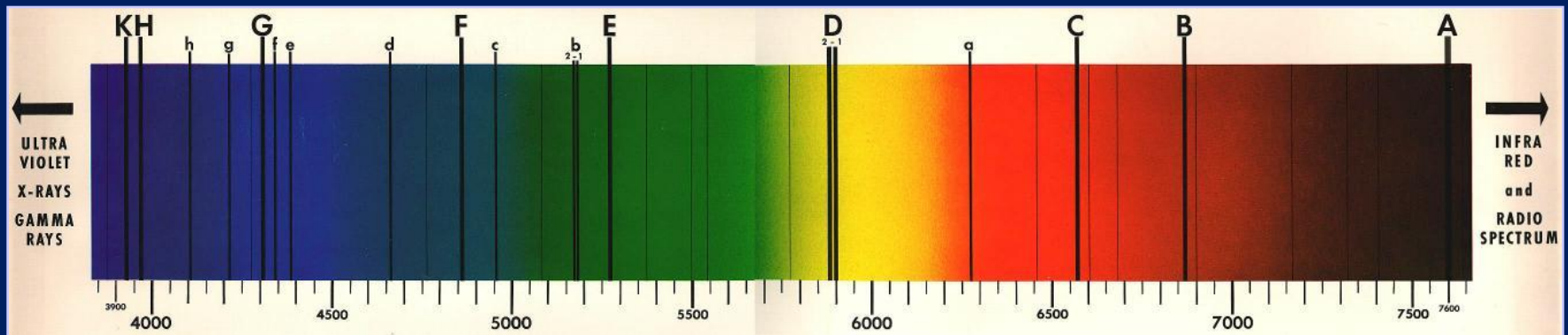
Jeden ze
základních
kamenů
moderní
astrofyziky!

Analýza spektra

Světlo prozrazuje tajemství přírody

Spektroskopie přinesla ojedinělý rozvoj
vědy, techniky a našeho poznání.

Děkuji za pozornost!

Dotazy, komentáře, připomínky...